2020 // 10 € // ISSN 1136-7865

KESSE

CEHSGO • Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver

KESSE

Número 52
Tarragona, 2020

Editat amb el suport de
la Fundació Privada Mútua Catalana

Amb la col·laboració de
l'Arxiu Històric de la Ciutat de
Tarragona de l'Ajuntament de Tarragona
i de Publicacions de la Universitat
Rovira i Virgili

Edició
CEHS Guillem Oliver
del Camp de Tarragona
L'Arxiu, M2, Espai Tabacalera
Av. Vidal i Barraquer, s/n
43005 Tarragona
Tel. 977 29 62 30

Contacte
info@guillemoliver.com
www.guillemoliver.com

Direcció
Jaume Llambrich

Consell de redacció
Lluis Balart,
Esteve Masalles.
Jordi Piqué,
Emili Samper

Consell assessor
Teresa Abelló Güell, UB;
Francesc Bonamusa Gaspà, UAB;
Jordi Ginebra i Serrabou, URV;
Bernat López López, URV;
Montserrat Soronellas Masdéu, URV

Assessorament en català
Alba Gatell

Dipòsit legal
T-160-1995
ISSN 1136-7865
EISSN 2014-2048

Punts de venda
Tarragona: Llibreria La Capona.
Reus: Llibreria Galatea
i Llibreria Gaudí
Internet: www.altair.es

[Els articles publicats expressen només la opinió dels autors.]

KESSE 52

ÍNDEX

Gent de Tarragona deportada als camps nazis.
Fonts per a l'elaboració de la llista 4
LLUÍS BALART BOÏGUES

Ricard Garriga Salvadó, la lluita contra l'oblit 19
JORDI PIQUÉ PADRÓ

Macià Mallol Bosch, una biografia 33
LEO BROADHURST MALLOL

L'agonia d'una arquitectura nascuda per curar.
El preventori de la Savinosa de Tarragona 53
ALEXANDRA RION MARQUÉS

Els arxius en evolució permanent. Del paper
al document electrònic 80
JOAQUIM NOLLA AGUILÀ

Ressenya *Espais de la Batalla de l'Ebre al Priorat,*
Josep Munté i Mateu 93
JORDI MARTÍ FONT

GENT DE TARRAGONA DEPORTADA ALS CAMPS NAZIS

FONTS PER A L'ELABORACIÓ DE LA LLISTA

Lluís Balart Boïgues

Aquest treball és una aportació a les tasques de recerca que es duen a terme en diferents àmbits i, específicament, és el producte de l'encàrrec rebut pel Museu d'Història de Tarragona de completar la llista de ciutadans tarragonins que van ser deportats a camps nazis.

The study is a contribution to research carried out in various ambits and specifically in response to a commission from the Museum of History of Tarragona to complete the list of citizens of Tarragona who were deported to the Nazi's camps.

PARAULES CLAU:
Tarragona, deportació, camps de concentració, franquisme, nazisme

KEYWORDS:
Tarragona, deportation, concentration camps, Francoism, Nazism

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

La deportació

Aquest treball és una aportació a les tasques de recerca que es duen a terme en diferents àmbits i, específicament, és el producte de l'encàrrec rebut pel Museu d'Història de Tarragona de completar la llista de ciutadans tarragonins que van ser deportats a camps nazis, per tant, es limita estrictament a persones que van néixer o residir en aquesta ciutat.

En aquest cas, a partir de les bases de dades creades, es fa un recull documentat dels noms de persones deportades. S'exposa el procés que s'ha seguit per recollir la documentació que ha de permetre determinar quantes persones de la ciutat de Tarragona van patir deportació als camps d'extermini del règim nazi en el període entre 1940 i 1945 –o, si més no, aproximar-s'hi–, i qui eren aquestes persones.

El final de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) no va representar el final de les morts relacionades amb el conflicte bèl·lic. Els vencedors van imposar una duríssima repressió sobre els seus opositors dictant unes lleis específiques, basades en el contingut del *Bando de Estado de Guerra* de 18 de juliol de 1936, signat pel general Francisco Franco a Santa Cruz de Tenerife, amb abast per a tot l'arxipèlag canari, més tard pel ban del 30 de juliol de 1936, que emeté a Burgos la Junta de Defensa Nacional de España, que el feu extensiu a «*todo el territorio nacional*», els quals van ser desenvolupats en la seva màxima expressió, cap al final de la guerra, quan es dictà la llei de *responsabilidades políticas*, de 9 de febrer de 1939, seguida per la de *represión de la masonería y el comunismo*, d'1 de març de 1940. L'aplicació retroactiva de les lleis, la inversió de la càrrega de la prova (s'ha de demostrar la innocència, no la culpabilitat), la imposició de jurisdiccions especials, la depuració del personal de les administracions públiques, els batallons de treballadors forçats, la inexistència de garanties processals en els consells de guerra formen part d'una relació que no esgota les mesures punitives que configuraren un marc de repressió generalitzada contra totes aquelles persones que no s'adheriren als postulats polítics que van imposar els revoltats.

Però l'acció punitiva no es va limitar a l'interior del país. El setembre de 1939 esclatà la Segona Guerra Mundial i el 14 de juny de 1940 les tropes alemanyes ocupaven París. Els espanyols exiliats a França es van trobar novament a mercè del nazisme i el feixisme, en mans dels que havien auxiliat decididament el bàndol franquista a assolir la seva victòria. El cas de Lluís Companys mostra clarament el comportament que es podia esperar: de-

tingut per la Gestapo va ser lliurat a les noves autoritats espanyoles. Però la repatriació forçosa massiva no es va fer a causa del seu elevat cost econòmic; ho desaconsellava la mala situació econòmica espanyola i la saturació de les presons.

En paraules d'un antic deportat, Ramiro Santiasteban Carrillo:

> Cuando estábamos ya en el exilio y había empezado la guerra europea, el nazismo se encontró con algunos de nosotros en suelo francés y nos consideró como un colectivo peligroso, molesto para sus fines. Así que no es casualidad que ya en 1940 fuimos más de siete mil los republicanos españoles deportados a campos de concentración nazis. El nazismo reconocía en nosotros a enemigos, pero en Madrid había un Gobierno que flirteaba con Hitler. En aquel momento, se nos marcó con un triángulo azul, el reservado para los apátridas. Franco no se dignó a reconocernos como ciudadanos españoles.1

És significatiu que al Camp de Mauthausen (Àustria) als presoners espanyols, dins el triangle blau hi van afegir la «S» de *Spanier* (espanyols)[2], que és una contradicció formal. Les autoritats del camp, els oficials de les SS, sabien positivament que eren espanyols.

El sistema de repressió dels republicans a l'interior del país i a altres països encara està sotmès a la recerca historiogràfica i no s'ha abastat tota la seva magnitud pel gran volum de víctimes, la diversitat de situacions i, durant molts anys, per les dificultats per consultar les fonts arxivístiques. En aquest sentit s'ha d'agrair l'aportació del professor Antoni Jordà, catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions de la Facultat de Ciències Jurídiques de la Universitat Rovira Virgili, que feu arribar l'extensa llista de noms d'espanyols morts als camps nazis, en data 14 de maig de 1992, del ministeri francès d'Antics Combatents i Víctimes de la Guerra, a la partida de defunció dels quals ordenava afegir la menció «Mort en deportació».[3]

El Dr. Antonio Muñoz, del Centre d'Estudis sobre Conflictes Socials (Cecos) de la Universitat Rovira i Virgili, ampliava la llista d'espanyols morts als camps de concentració,[4] aportant documents originals alemanys sobre

---

1. https://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/archivos/mc/espanoles-deportados-a-campos-de-concentracion-nazis1940-1945/prefacio.html

2. Montserrat Roig i Fransitorra, *Els catalans als camps nazis,* Edicions 62, Barcelona, 2017, pàgina 233.

3. *Journal Officiel de la République Française*. 24 de juliol de 1992, pàgines 10.002 a 10.006.

4. https://www.facebook.com/geopoliticultura. Consultat el 9.12.2020.

vint espanyols que van morir en camps de concentració i no estaven registrats a la llista del BOE ni al llibre memorial dels espanyols deportats als camps nazis, publicat el 2006 per Benito Bermejo i Sandra Checa.[5]

Aquest reconeixement sembla que arribi molt tard, perquè no ha estat fins el setembre de 2019 que el Govern espanyol no ha reconegut els espanyols deportats i morts als camps de concentració nazis,[6] gràcies a un acord subscrit amb l'Amical de Mauthausen.

Antecedents de la recuperació de la memòria democràtica

El referent bibliogràfic

L'any 1977, Montserrat Roig publicava un llibre, *Els catalans als camps nazis*, que, encara a hores d'ara, és un referent en l'estudi d'aquest tràgic episodi històric, com fa palès el fet que es reedités l'any 2017, enriquit amb una magnífica introducció de la historiadora Rosa Toran.

Per primer cop, una investigació rigorosa feia pública l'existència documentada de catalans i catalanes que van patir la deportació al camps d'extermini nazis per la seva condició de combatents per la democràcia en una Europa dominada pels totalitarismes. Conté un apèndix que recull el nom dels ciutadans dels Països Catalans morts a Mauthausen, on hi apareixen els noms, la data de naixement, els trasllats a altres camps o dependències i el nom i l'adreça del familiar més proper que es va poder localitzar. La llista completa es va copiar dels originals a l'Amicale de Mauthausen de París. Hi apareixen tretze noms de nascuts a Tarragona:

Alsina Amorós, Josep;
Alujes Bericat, Josep,
Alujes Llagostera, Pau;
Barba Roca, Josep;
Bonifàs Gotarola, Lluís;
Español Abella, Sixt;
Garcia Gomis, Antonio;
Gras Ferré, Jordi;
Lleveria Sauvé; Josep;
Madarro Rodríguez, Josep;
Marquès Anguera, Miquel;

5. Benito Bermejo, Sandra Checa. *Libro memorial: Españoles deportados a los campos nazis. 1940-1945.*Ministerio de Cultura, Madrid, 2006.

6. *Boletín Oficial del Estado,* núm. 226, de 20 de setembre de 2019, pàgines 103.279 a 103.284.

Martí Roig, Josep;
Olivé Saperas, Salvador.[7]

L'Amical de Mauthausen i el monument al Camp de Mart

Les primeres eleccions municipals democràtiques després del franquisme, d'abril de 1979, van portar als ajuntaments una majoria de representants de forces polítiques que havien estat activament antifranquistes o, almenys, no compromeses amb la dictadura.

Aquest fou el cas també de Tarragona. De manera immediata es van començar a aplicar el que després coneixerem com «la recuperació de la memòria democràtica». Al principi es limità al canvi dels noms de carrers directament relacionats amb la mitologia i usos de la dictadura, per seguir amb la supressió de monuments i símbols al carrer, que es va fer amb més parsimònia. A tall d'exemple, el monòlit dedicat als *Caídos por Dios y por España*, que estava al Jardín de los Caídos, nom que es va canviar per «Jardí de la Reconciliació», no es va enderrocar fins a l'octubre de l'any 2000.

L'Amical de Mauthausen fou creada l'any 1962 per agrupar els exdeportats republicans dels camps de concentració del Tercer Reich, i també els familiars i amics, tant dels supervivents com dels assassinats als camps. La creà Joaquim Amat-Piniella i altres exdeportats amb l'objectiu de treballar a favor de la memòria de les persones que patiren la deportació als camps nazis.[8] La referència de Mauthausen al nom es deu al fet que aquest camp de concentració fou el que reuní el nombre més gran de deportats de la Segona República Espanyola, si bé l'associació acull indistintament persones que foren deportades a qualsevol dels camps nazis.

Malgrat diversos intents anteriors, l'associació no fou legalitzada fins el 1978. El seu objectiu era la difusió de la seva tràgica experiència i l'homenatge als que hi van morir. La seva encomiable activitat de recerca i documentació va començar als mateixos camps de concentració, en ser testimonis de la intenció de destruir la documentació. Antonio Sancho Juncosa, que era el 1984 secretari de Relacions Internacionals de l'Amical i membre del bureau de la Fédération Internationale des Résistants (FIR), definia aquesta

7. Montserrat Roig i Fransitorra: *Els catalans als camps nazis*, Edicions 62, Barcelona, 2017, pàgines 682 i 683.

8. https://amical-mauthausen.org/amical-mauthausen/mision-valores-e-historia/. Consultada el 10.11.2020.

organització així: «agrupa a los ex-deportados, ex-internados, sus viudas y familiares»[9] i acreditava els fets dels responsables dels camps.

En aquest context primerenc de restauració de la memòria prohibida, el dia 20 de maig de 1984, a les dotze del migdia, l'Ajuntament de Tarragona i l'Amical de Mauthausen i Altres Camps van inaugurar al Camp de Mart un monument dedicat als tarragonins assassinats al camp de Mauthausen pel règim nazi. Abans, l'Amical havia fet una assemblea dels seus membres al saló de plenaris municipal. Amb aquest acte, els familiars veien reconeguda la memòria dels seus parents, i la majoria de la ciutadania tenia ocasió de saber els noms dels tarragonins que van ser deportats i assassinats als camps nazis. Josep Maria Güell i Socias, aleshores conseller de Promoció Comercial de l'Ajuntament de Tarragona descriví el significat del monument:

> En total, fueron inmolados 213 hijos de Tarragona –es refereix a la província de Tarragona, no a la ciutat– hombres de conciencia, luchadores antifascistas por la libertad y la democracia. Poco nos importa ahora qué siglas tenian los partidos en que militaban. Todos han quedado hermanados por la muerte y por la ejemplaridad de su vida.[10]

Els noms que figuren al monument són:
Josep Alsina Amorós;
Josep Alujas Vericat;
Pau Alujas Llagostera;
Josep Barba Roca;
Lluís Bonifas Gotarola;
Sixte Español Abella;
Josep Galindo Serra;
Antonio García Gomis;
Jordi Gras Ferré;
Josep Llaveria Saune;
Josep Madarro Rodríguez;
Miguel Marquès Anguerio;
Josep Martí Roig;
Salvador Olivé Sapera;
Josep Pons Carceller.

---

9. Antonio Sancho Juncosa: «Tarragona honra a sus hijos muertos en los campos nazis», a *Diario Español,* 18.05.1984.

10. Josep Maria Güell i Socías: «Los mártires de Mauthausen», a *Diario Español,* 19.05.1984.

Respecte de la llista de Montserrat Roig hi ha dos noms més: Josep Galindo Serra i Josep Pons Carceller.

Proposta per a la dignificació del monument

En la sessió plenària municipal del dia 22 de juliol de 2005 tots els grups municipals (ICV-LP, ERC, PP, PSC i CiU) van presentar una moció per a la restitució de la memòria històrica i commemoració del 60è aniversari d'alliberament del camp d'extermini de Mauthausen-Gusen, que, naturalment, va ser aprovada per unanimitat.

L'exposició de motius conté una acurada introducció històrica als camps d'extermini, en especial al de Mauthausen, i explica la col·laboració, o la passivitat, del Govern franquista en la deportació dels republicans espanyols. Convé advertir que al text es parla de tretze tarragonins morts al camp de Mauthausen. Aquest és el nombre que apareix al llibre de Montserrat Roig, però al monument hi figuren quinze noms, com ja s'ha vist.

A la llista que apareix al text de la moció hi figuren catorze noms, el darrer dels quals és Pere Solé Badell, que fou un deportat a Mauthausen que sobrevisqué. Participà personalment en l'acte inaugural del monument al Camp de Mart i fou entrevistat per *El Correo Catalán*[11], on explicà la seva experiència i afirmava que aleshores residia a Tarragona. Al text de la moció es diu que morí el dia 8 de gener de 2005.

La finalitat de la moció és ben clara:

> «1. Impulsar actes i accions per restituir la memòria històrica i fer conèixer a les noves generacions el testimoni de sacrifici d'aquells que pagaren el preu més alt per defensar les llibertats individuals i nacionals i que es mantingueren ferms en la construcció d'un nou món en pau i en llibertat.
>
> »2. Dignificar el monument existent al Camp de Mart. Dignificar vol dir restaurar-lo i situar-lo, dins del mateix espai, en un lloc ben visible per a memòria de tots els ciutadans que per allí passin.»

El grau de compliment del primer acord pot ser objecte de debat i valoracions diverses, però és evident que al segon no se li ha donat compliment.

11. «Un monumento en Tarragona a las víctimas del nazismo» a *El Correo Catalán*, 20.05.1984.

La represa

El projecte *Stolpersteine*

El 12 d'abril de 2018 el Grup Municipal d'ERC-MES-MDC presentà una moció per a la instal·lació de plaques *Stolpersteine* en record a les persones de Tarragona deportades al camps de concentració nazis. El consell plenari municipal celebrat el dia 20 d'abril de 2018 la va assumir i es va aprovar una declaració institucional per a la instal·lació de llambordins o plaques *Stolpersteine* (literalment pedres per ensopegar, entrebanc), per la qual cosa insta que es faci un cens dels ciutadans deportats, entre altres acords.

El projecte *Stolpersteine* és una iniciativa de l'artista Gunter Demnig consistent a posar unes plaques metàl·liques amb les dades identificatives de les persones davant d'un edifici relacionat amb la persona homenatjada, que pot ser el lloc de residència, de treball, o algun altre. El projecte s'inspira en una frase del Talmud: «Una persona és oblidada només quan el seu nom és oblidat.» Les primeres es van col·locar a Berlín el maig de 1996 dedicades a les persones jueves residents al barri de Kreuzberg. En l'actualitat n'hi ha més de 1.200 a Alemanya, i també a Àustria, Bèlgica, Croàcia, Eslovàquia, Eslovènia, Espanya, Finlàndia, França, Grècia, Hongria, Itàlia, Lituània, Luxemburg, Moldàvia, Noruega, Països Baixos, Polònia, Rússia, República Txeca, Suïssa i Ucraïna.[12]

Base de dades del Ministerio de Cultura y Deportes

Afortunadament, la investigació històrica durant tot aquest llarg període de temps, entre 1984 i 2008, va seguir el seu curs i es va disposar d'instruments que permeteren avenços decisius en la realització del cens. El Portal de archivos españoles (PARES) del Ministerio de Cultura y Deporte conté l'Archivo de españoles deportados a campos de concentración nazis[13], basat en la investigació de Benito Bermejo y Sandra Checa, que publicà el mateix ministeri. Aquesta base de dades permeté ampliar la llista fins a trenta-dos noms, que inclou els que van morir al camp d'extermini i els que van ser alliberats:

ALSINA AMORÓS, José

ALUJES BERICAT, José

12. http://www.stolpersteine.eu/en/home/. Consultada el 19.11.2020.

13. http://pares.mcu.es/Deportados/servlets/ServletController. Consultada el 19.11.2020.

ALUJES LLAGOSTERA, Pablo

AYXENDRI SOLIANO, José

BADÍA GARÍN, Jaime

BARBA ROCA, José

BARCELÓ AGUILAR, Luis

BARCELÓ VALLVE, Ángel

BONIFÁS GOTARDA, Luis

CASTET, Miguel

DUART ESCUTE, Buenaventura

ELÍAS PIÑOL, Eusebio

ESPAÑOL ALBELLA, Sixto

GALINDO SERRA, José

FOSCH PIE, Rafael

GARCÍA GÓMIZ, Antonio

GRAS FERRÉ, Jorge

LLAGOSTERA GABALDA, Juan

LLAVERÍA SAUNE, José María

MARQUÉS ANGUERA, Miguel

MADARRO RODRÍGUEZ, José

MARTÍ ROIGE, José

MAURA SANPEDRO, Juan

OLIVÉ SAPERAS, Salvador

PALLARÉS MARGAROLES, Francisco

PONS CARCELLER, José

PLA SOLIANO, José

RECASENS MARSAL, Ramón

ROIG BRULL, Enrique

ROIG TRILLAS, Isaac

SERRA BADÍA, Félix

SOLÉ BADELL, Pere

VILAR ARTIGAS, José

A més de la relació nominal inclou una fitxa individual amb les dades que s'han pogut reunir de cada persona, que és de gran utilitat. Es divideixen en tres apartats i són les següents:

Dades personals
- Nom
- Data de naixement
- Població
- Província/regió/país

Stalag (camp de presoners de guerra)[14] o presó
- Nom
- Número de presoner
- Deportació
- Data

Camp de concentració
- Primera matrícula
- Darrera destinació
- Estat (mort o alliberat)
- Data
- Lloc

Aportacions de la participació ciutadana

La comunicació pública de l'acord municipal i les feines de recerca va propiciar el contacte amb familiars de deportats amb interès a recuperar i dignificar la seva memòria. Les seves aportacions tenen un indubtable valor per a la memòria col·lectiva i la reconstrucció de les respectives històries de vida de cadascun dels qui van patir la deportació.

Mariona Valldepérez Ayxendri, arqueòloga, besneboda de Josep Ayxendri, va facilitar el contacte amb Llibert Tarragó, fill del deportat Joan Tarragó Balcells, que ha estat un incansable difusor d'allò que va ser la deportació

14. Montserrat Roig i Fransitorra: *Els catalans als camps nazis*, Edicions 62, Barcelona, 2017, pàgina 810.

a través de la organització Triangle Blau[15] i del seu testimoniatge personal. També és autor d'un reportatge audiovisual *Mémoire de Mauthausen*, que pot veure's dividit en dues parts a YouTube[16]. En el documental, apareix Josep Ayxendri, a qui Llibert presenta com *mon parrain* (el meu padrí). El seu pare nasqué al Vilosell (les Garrigues) i residí a Tarragona. Llibert aportà informació sobre Ricard Garriga, un antic deportat, que nasqué al Pla de Santa Maria (Alt Camp) i tingué una important activitat política a Tarragona, documentada per Jordi Piqué:

«Els mestres del POUM comptaran com a figura destacada amb la persona de Ricard Garriga, el qual fins al novembre de 1936 ocupà la secretaria de la delegació comarcal del CENU i esdevingué un dels seus principals defensors i propagadors.»[17]

Glòria Rabadà Agramunt aportà el nom del seu avi, Ramon Agramunt Tarragó, nascut a Flix (Ribera d'Ebre) però que es va traslladar a Tarragona i informa del domicili on residí a la ciutat. Josep Graell Sarlé informà de Ramon Sarlé Graell, originari del Soleràs (les Garrigues), l'any 1923 els seus pares migraren a Tarragona amb els fills per causes econòmiques. Ramon treballava de forner i col·laborava en un diari local com a periodista.

La base de dades del Memorial Democràtic

La base de dades Deportats catalans i espanyols als camps nazis és el resultat d'un projecte de recerca entre Memorial Democràtic, l'Amical de Mauthausen i la Universitat Pompeu Fabra:

«L'estudi és fruït d'un buidatge exhaustiu dels arxius de la majoria de camps (Auschwitz, Bergen-Belsen, Buchenwald, Dachau, Flossenbürg, Gross-Rosen, Mauthausen, Mittelbau-Dora, Natzweiler, Neuengamme, Ravensbrück, Buchenwald, Dachau, Flossenbürg, Sachsenhausen, Stutthof i Treblinka), de l'Arxiu de l'International Tracing Service de Bad Arolsen, l'Arxiu de l'Amical de Mauthausen i el fons Joan de Diego, així com d'obres fonamentals sobre la deportació, especialment, el *Livre Mémorial des déportés de la Fondation pour la Mémoire de la Déportation* i el *Libro memorial: españoles*

15. Rosa Toran «Introducció» a Montserrat Roig i Fransitorra, *Els catalans als camps nazis*, Edicions 62, Barcelona, 2017, pàgina LIII.

16. https://www.youtube.com/watch?v=02mQX6_dE4M i https://www.youtube.com/watch?v=eivBXIDt0t4. Consultat l'11.12.2020.

17. Jordi Piqué i Padró, *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Diputació de Tarragona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1998, pàgina 524. Vegeu també les pàgines 518 i 528.

deportados a los campos nazis 1940-1945 de Benito Bermejo i Sandra Checa, i d'altra bibliografia especialitzada».[18]

La informació que contenen les fitxes personals és amplia, amb tota la informació que s'ha pogut reunir sobre la persona, organitzada de manera similar a la base de dades del Ministerio de Cultura y Deportes, però més flexible, així que recull referències de l'activitat del presoner durant la Segona Guerra Mundial –si es coneixen–, detalls sobre la vida posterior a l'alliberament dels supervivents i anotacions sobre les fonts d'informació.

La base de dades està en permanent actualització. Té un cercador molt eficaç per nom i/o cognom, i, a més, admet filtrar pels següents camps:

- Per lloc de naixement.
- Per data de naixement.
- Per data de defunció.
- Per situació del deportat.
- Per camp de concentració nazi.
- Per subcamp.

També es pot cercar pel número de matrícula. Tot plegat ofereix un ampli ventall de possibilitats.

En el present treball s'ha emprat la recerca per lloc de naixement, en aquest cas la ciutat de Tarragona, i per nom, a fi de confirmar les aportacions de les persones que han fet arribar els noms de residents no nascuts a la ciutat.

Finalment amb totes les aportacions s'ha elaborat la llista obtinguda de persones de Tarragona que van patir la deportació a camps de concentració nazis. És la següent:

18. http://memoria.gencat.cat/ca/que-fem/banc-memoria-democratica/fons/deportats-catalans-i-espanyols-als-camps-nazis/ Consultat el 16.12.2020.

	Nom	Població	Estat	Data
1	AGRAMUNT TARRAGÓ, Ramon	Flix	Mort	26/12/1941
2	ALSINA AMORÓS, José	Tarragona	Mort	31/07/1942
3	ALUJES BERICAT, José	Tarragona	Mort	07/12/1941
4	ALUJES LLAGOSTERA, Pablo	Tarragona	Mort	05/09/1941
5	AYXENDRI SOLIANO, José	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
6	BADÍA GARÍN, Jaime	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
7	BARBA ROCA, José	Tarragona	Mort	23/09/1941
8	BARCELÓ AGUILAR, Luis	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
9	BARCELÓ VALLVE, Ángel	Tarragona	Alliberat	06/05/1945
10	BONIFÁS GOTARDA, Luis	Tarragona	Mort	03/01/1942
11	CASTET, Miguel	Tarragona	S. dades	–
12	DUART ESCUTE, Buenaventura	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
13	ELÍAS PIÑOL, Eusebio	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
14	ESKURRA, Domingo	Tarragona	Mort	11/10/1942
15	ESPAÑOL ALBELLA, Sixto	Tarragona	Mort	14/09/1941
16	ESTEVE, Juan	Tarragona	Mort	22/08/1941
17	FOSCH PIE, Rafael	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
18	GALINDO SERRA, José	Tortosa	Mort	04/08/1942
19	GARCÍA GÓMIZ, Antonio	Tarragona	Mort	03/12/1941
20	GARRIGA SALVADOR, Ricard	El Pla de Sta. Maria	Alliberat	05/05/1945
21	GRAS FERRÉ, Jorge	Tarragona	Mort	09/12/1941
22	GRAÑENA MOLINS, Manuel	Tarragona	Mort	08/12/1942
23	LLAGOSTERA GABALDA, Juan	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
24	LLAVERÍA SAUNE, José María	Tarragona	Mort	12/04/1941
25	MADARRO RODRÍGUEZ, José	Tarragona	Mort	25/12/1941
26	MARQUÉS ANGUERA, Miguel	Garcia	Mort	04/11/1941

	Nom	Població	Estat	Data
27	MARTÍ ROIGE, José	Tarragona	Mort	09/09/1941
28	MAURA SANPEDRO, Juan	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
29	OLIVÉ SAPERAS, Salvador	Tarragona	Mort	10/01/1943
30	PALLARÉS MARGAROLES, Francisco	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
31	PONS CARCELLER, José (Antoni)	Ulldecona	Mort	01/04/1941
32	PLA SOLIANO, José	Tarragona	Alliberat	03/05/1945
33	RECASENS MARSAL, Ramon	Tarragona	Alliberat	11/04/1945
34	ROIG BRULL, Enrique	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
35	ROIG TRILLAS, Isaac	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
36	SANCHO JUNCOSA, Antonio	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
37	SARLÉ GRAELL, Ramon	El Soleràs	Mort	29/09/1941
38	SERRA BADÍA, Félix	Tarragona	Alliberat	05/05/1945
39	TARRAGÓ BALCELLS, Joan	El Vilosell	Alliberat	05/05/1945
40	VILAR ARTIGAS, José	Tarragona	Mort	15/02/1945
41	VIVES VIVES, Antonio	Tarragona	Alliberat	05/05/1945

Cal indicar que la fitxa de Miquel Marquès Anguera, al Banc de Memòria Democràtica, en l'apartat de lloc de naixement conté dos localitats, Garcia i Tarragona; en el de José (o Antoni) Pons Carceller, Ulldecona i Tarragona i Joaquín Tarín Martínez, Amposta i Tarragona, el que pot indicar canvis de residència, però els dos figuren a la llista nominal del monument del camp de Mart, el que indica que l'Amical Mauthausen, que la va elaborar i aleshores en formaven part antics deportats, els va considerar veïns de Tarragona.

No s'inclou a la llista Joaquín Tarín Martínez, que al Banc de la Memòria Democràtica apareix nascut a Amposta i Tarragona, ja que no ha estat posible documentar la seva residència a Tarragona.

En total són quaranta-un homes, dels quals vint-i-un moriren als camps, dinou foren alliberats i d'un, no se'n tenen dades, probablement la seva defunció no fou registrada. No s'ha trobat cap dona.

Queda pendent l'estudi biogràfic de tots aquests noms, ja que les seves històries formen part de la convulsa història del segle XX. I falta, sobretot, retre l'homenatge de reconeixement al seu esforç i sacrifici.

LLUÍS BALART

Bibliografia

BERMEJO, Benito, i CHECA, Sandra: *Libro memorial: españoles deportados a los campos nazis. 1940-1945*. Ministerio de Cultura, Madrid, 2006.

PIQUÉ I PADRÓ, Jordi: *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Diputació de Tarragona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998.

ROIG I FRANSITORRA, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*, Edicions 62, Barcelona, 2017.

Web consultades

https://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/archivos/mc/espanoles-deportados-a-campos-de-concentracion-nazis1940-1945

https://www.facebook.com/geopoliticultura

https://amical-mauthausen.org/amical-mauthausen/mision-valores-e-historia/

http://www.stolpersteine.eu/en/home/

http://pares.mcu.es/Deportados/servlets/ServletController

https://www.youtube.com/watch?v=02mQX6_dE4M

https://www.youtube.com/watch?v=eivBXIDt0t4.

http://memoria.gencat.cat/ca/que-fem/banc-memoria-democratica/fons/deportats-catalans-i-espanyols-als-camps-nazis/

RICARD GARRIGA SALVADÓ

LA LLUITA CONTRA L'OBLIT

Jordi Piqué Padró

Ricard Garriga Salvadó va néixer el 25 de maig de 1912 al Pla de Santa Maria. Una vegada finalitzats els estudis de Magisteri va exercir com a mestre al Pinell de Brai, Villalba dels Arcs, el Pla de Santa Maria i, finalment, Tarragona, amb el càrrec d'inspector de primer ensenyament.

Ricard Garriga Salvadó was born on 25 May 1912 in the village of Pla de Santa Maria. After completing his training to become a primary school teacher, he then worked in this profession in the villages of Pinell de Brai, Villalba dels Arcs and Pla de Santa Maria and, finally, in the city of Tarragona, where he worked as an inspector of primary education.

PARAULES CLAU:
Tarragona, educació, Guerra civil, deportació, camps de concentració

KEYWORDS:
Tarragona, education, Civil War, deportation, Concentration Camps

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Ricard Garriga Salvadó va néixer el 25 de maig de 1912 al Pla de Santa Maria (Alt Camp), fill de Josep Garriga Ferré, sabater, i d'Enriqueta Salvadó Fortuny.

Una vegada finalitzats els estudis de Magisteri va exercir com a mestre al Pinell de Brai, Villalba dels Arcs, el Pla de Santa Maria i, finalment, Tarragona, amb el càrrec d'inspector de primer ensenyament.[1]

A més a més d'exercir com a docent, Ricard Garriga també destacà, per la seva formació musical, com a intèrpret al piano i com a compositor de moltes peces, entre les quals cal assenyalar la sardana titulada *Tarragona*. També va escriure l'obra de teatre *La noia de la masia*, escenificada al Pla de Santa Maria pel grup de teatre que es va formar al voltant de la biblioteca de cal Fraret.[2]

Durant els anys trenta, Ricard Garriga milità en el Partit Obrer d'Unificació Marxista; primer, com a president de l'organització al Pla de Santa Maria i, un cop iniciada la Guerra Civil com a conseqüència del cop d'estat dels militars rebels contra la República, esdevingué un dels principals ideòlegs i propagandistes del POUM a les comarques del Tarragonès i de l'Alt Camp. Dins del partit, va mantenir una relació personal i d'amistat amb dos dels principals líders trotskistes, Andreu Nin i Joaquim Maurín.

En el nou context de revolució i d'enfrontament bèl·lic que s'iniciarà a partir de la rebel·lió militar, la propaganda serà essencial per justificar la guerra, per mantenir la moral del combatent i de la rereguarda pròpia i per intentar desmoralitzar els soldats i la rereguarda contraris. Ara bé, per obtenir un resultat òptim i eficaç en aquesta guerra propagandística era imprescindible la unificació dels serveis, de l'estratègia i dels missatges. Tanmateix, malgrat els esforços del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, la divisió i la lluita política que es registrarà en el si del bloc antifeixista impossibilità una propaganda mínimament coordinada.

A Tarragona, com a la resta de Catalunya, la propaganda dels diferents partits i sindicats, a més a més de dirigir-se contra l'enemic comú, el feixisme, també cercava atraure les classes populars cap a la seva ideologia. Així doncs, bona part de l'esforç d'aquesta propaganda partidista anava adreçat

1. Vegeu Montserrat Bové i Moncusí: «Ricard Garriga i Salvadó» a *Personatges il·lustres de l'Alt Camp i les Garrigues*, Fundació Abertis, 2015, p. 62.

2. Vegeu Montserrat Bové i Moncusí: «La Segona República: el Pla de Santa Maria entre 1931 i 1936 (aproximació per a un estudi)», p. 36.

a la lluita proselitista entre les diferents organitzacions i tendències antifeixistes que maldaven per augmentar el seu suport social, especialment entre la massa neutra d'indiferents.

Milicians i milicianes uniformats del POUM desfilant per la Rambla 14 d'abril, setembre de 1936. Foto H. Vallvé. CIT / L'Arxiu

En aquest sentit, per la necessitat de comptar amb un òrgan d'expressió propi per a difondre la seva ideologia marxista de tendència trotskista, l'1 d'octubre de 1936 apareix el setmanari *Acció*, òrgan de les Joventuts Comunistes Ibèriques - Partit Obrer d'Unificació Marxista (JCI-POUM) de les comarques tarragonines. Tota la propaganda escrita del POUM fou gairebé monopolitzada per mestres, és a dir homes amb una formació suficient per assumir aquesta tasca i, al capdavant, hi trobem el planenc Ricard Garriga Salvadó com a promotor i director d'*Acció*, amb només vint-i-quatre anys.

El setmanari, amb un preu de quinze cèntims, utilitzava tant el català com el castellà, constava de quatre pàgines amb un format de 503 x 350 mm, presentava un disseny més modern que la resta de publicacions locals i comptava amb la inclusió d'imatges. *Acció* també va publicar en forma de fascicles col·leccionables *Hacia la segunda revolución,* obra de Joaquim Mau-

rín, mestre i dirigent del POUM empresonat a la zona rebel, el qual, durant els primers mesos, s'havia donat per desaparegut.

Les oficines de la redacció del setmanari estaven ubicades a la seu confiscada del partit ultradretà Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA), a la Rambla 14 d'abril, número 20, i la impressió es realitzava a Successors de Torres i Virgili.

Capçalera del setmanari Acció. BHMT / L'Arxiu

Quan Ricard Garriga fou mobilitzat per l'Exèrcit Popular, va ser substituït en la direcció d'*Acció* per un altre mestre, Josep Vilar, que ja havia participat en la publicació com a redactor. Altres col·laboradors foren Parreu, mestre; Josep Cabestany, músic, i Miquel Olivé, pintor. Durant els Fets de Maig de 1937 la redacció d'*Acció* va ser assaltada i es va deixar de publicar definitivament.[3]

A banda de les publicacions de cada partit i sindicat, tenint en compte que l'any 1934 es registrava un percentatge de més del 25% d'analfabets, el míting va ser un altre mitjà de propaganda molt important. Molt més que la premsa, si pensem que tota aquesta població analfabeta forma part de les classes populars a les quals, principalment, va dirigida la propaganda.

En els mítings, a més dels missatges transmesos pels oradors, l'adequada configuració de l'escenografia mitjançant cartells de personatges –màrtirs, herois o teòrics de la idea–, emblemes, consignes escrites, banderes i tota mena de simbologia, era imprescindible per assegurar una predisposició positiva dels assistents.

3. Vegeu Jordi Piqué Padró: *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, Biblioteca Abat Oliba, 1998, p. 62-63.

El lloc escollit per a la celebració del míting també era una decisió compromesa, la magnificència d'un espai com la plaça de braus de Tarragona, en la qual es van celebrar dos mítings unitaris, podia provocar un efecte negatiu si es contemplava la seva capacitat mig buida. Generalment, a Tarragona, la majoria de mítings es van celebrar al Teatre Tarragona, al Saló Modern i amb menor freqüència al Teatre Principal. En els pobles, la utilització de locals va ser molt més diversa: teatres, sales, casals i, fins i tot, també en una església, com és el cas d'un míting del POUM a Poboleda el 29 de novembre de 1936.

A les comarques tarragonines, entre el 3 de setembre de 1936 i el 31 de gener de 1937 s'organitzaran vint-i-tres mítings del POUM. Amb l'excepció d'una participació puntual dels dirigents del POUM - JCI, Andreu Nin i Wilebaldo Solano, tota l'activitat propagandística recaurà en els militants locals, bàsicament en els mestres Ricard Garriga i Josep Vilar, acompanyats en alguna ocasió pel pintor Miquel Olivé i del paleta Josep Pechs, conseller d'Incautacions de l'Ajuntament de Tarragona. L'activitat propagandística del POUM mostra l'existència d'un partit reduït però molt disciplinat, en el qual quatre homes es multipliquen a ells mateixos per cobrir un espai que va des de Roda de Berà a Cabacés passant pel Pont d'Armentera.[4]

D'altra banda, fins el 4 de desembre, Ricard Garriga Salvadó, dotat d'una bona oratòria, acompanyarà en deu ocasions als propagandistes de la UGT i el PSUC, en qualitat d'afiliat a la UGT, per difondre bàsicament el projecte del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU).

4. Vegeu Jordi Piqué Padró: *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, Biblioteca Abat Oliba, 1998, p. 71 i 72.

Intervenció del secretari general del POUM, Andreu Nin, en el míting celebrat al Saló Modern, 15 de novembre de 1936. Foto H. Vallvé. CIT / L'Arxiu

El conflicte entre els partits antifeixistes, com és lògic, repercutirà també en l'àmbit sindical. A mitjan desembre de 1936, la política seguida pel PSUC per anar apartant tots els homes del POUM dels llocs de responsabilitat que ocupaven a la UGT ja és pública i notòria. En aquesta situació, els mestres del POUM afiliats a la Federació de Treballadors d'Ensenyament (FETE-UGT), seran progressivament relegats. Ricard Garriga, el líder més significatiu, deixarà d'intervenir en els mítings de la UGT.

Davant l'ofensiva del PSUC, els mestres del POUM intentaran mantenir-se com a tendència organitzada dins la FETE creant els grups d'orientació marxista. Per la seva banda, al setmanari Acció, el seu portaveu publicarà articles com «Abaix els reformistes!», «A tots els militants de la UGT», «Alerta treballadors» i «Vida sindical», en els quals es criticarà la manca de democràcia sindical de la UGT i les maniobres dels seus dirigents –controlats pel PSUC– per escanyar la revolució.[5]

5. Vegeu Jordi Piqué Padró: *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, Biblioteca Abat Oliba, 1998, p. 177.

L'augment de la tensió i els conflictes entre els dos blocs de l'antifeixisme (CNT-FAI i POUM, per una banda, i UGT, PSUC i ERC, per l'altra) esclataran amb tota la seva cruesa durant els Fets de Maig de 1937, que a Tarragona van fer perdre la vida a dotze persones durant els enfrontaments i dotze més en la repressió immediatament posterior, en total, vint-i-quatre víctimes mortals.

El 15 de juny, el nou Govern de la República, presidit per Juan Negrín decretava la dissolució del POUM i ordenava la detenció del seu Comitè Executiu. Aquell mateix dia, a Tarragona, els locals del POUM de la ciutat són assaltats sense cap avís previ per un escamot de carrabiners que desallotjaran de mala manera els militants trotskistes. La seu del setmanari *Acció* també serà clausurada.

Es desconeix com va viure Ricard Garriga la repressió i la dissolució del POUM a Tarragona i on va anar destinat quan fou mobilitzat per l'Exèrcit Popular, però a més a més de la seva faceta com a dirigent, militant i propagandista del marxisme trotskista a les comarques tarragonines interessa assenyalar també el seu paper protagonista en el Consell de l'Escola Nova Unificada.

La delegació comarcal del CENU de Tarragona es constituí el 15 d'agost de 1936 i estava integrada per:

President: Estanislau Salvadó Fortuny (ERC) fins el 22 d'octubre de 1936, serà substituït per Josep M. Alomà Sanabres (CNT), fins el juliol de 1937. Ambdós va ser consellers de Cultura de l'Ajuntament de Tarragona.

Secretari: Ricard Garriga Salvadó (UGT-FETE), fins el novembre de 1936

Vocals: Joan Vilar Caballero (representant de la Generalitat de Catalunya)
Antoni P. Sancho Juncosa (UGT-FETE)
Sebastià Pous Pous (CNT) [6]

6. Vegeu Jordi Piqué Padró: *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, Biblioteca Abat Oliba, 1998, p. 523.

Interior de l'escola del CENU a l'antic col·legi del Sagrat Cor del carrer Francesc Ascaso, antic carrer August, juny de 1937. Foto H. Vallvé. CIT / L'Arxiu

El 6 de setembre de 1936, en un article publicat al diari *Llibertat*, titulat «Tarragona i l'escola proletària», Ricard Garriga exposava l'estadística escolar de la ciutat:

	Nens	Nenes	Total	%
Escoles oficials	1.369	1.103	2.472	51,5 %
Escoles religioses	624	1.352	1.976	41,1 %
Sense escolaritzar	152	208	359	7,4 %
Cens escolar	2.145	2.663	4.807	100 %

A l'article es destacava que la tasca duta a terme per l'Ajuntament republicà entre 1931 i 1935 havia aconseguit reduir en més d'un 64% el nombre de nens i nenes que no rebien cap tipus d'ensenyament. Tanmateix, el setembre de 1936, a més a més dels 359 nens sense plaça escolar, calia afegir ara els prop de dos mil que anaven a escoles confessionals catòliques i que s'havien quedat sense docents al desaparèixer les ordres religioses a partir del 19 de juliol com a conseqüència de la convulsió revolucionària.

En aquesta situació i a les portes de la inauguració del nou curs escolar, el *Diari Oficial de la Generalitat* del 29 de juliol publicava la creació del Comitè de l'Escola Nova Unificada, atès que «la voluntat revolucionària del poble ha suprimit l'escola de tendència confessional».7 El CENU tenia la missió d'estructurar una escola unificada, gratuïta i laica. Amb aquest objectiu, un decret del 6 d'agost posava a disposició del CENU tots els edificis confiscats per la Generalitat amb finalitats pedagògiques. La tasca era ingent.[8]

A Tarragona, des de l'agost de 1936 fins a mitjan 1937, es desenvoluparà l'organització del nou aparell escolar. De les escoles públiques que hi havia a Tarragona, com diu el periodista Lluís de Salvador, «poca cosa es podia aprofitar, car la majoria constituïen una vergonya per a l'Estat que fins llavors les havia mantingut». Malgrat tot, després de realitzar algunes reformes en les instal·lacions més antigues, es continuaran impartint classes a les escoles de la plaça Prim, del carrer Cavallers i en el Grup Escolar de Saavedra. Així mateix, reprendrà les seves activitats l'escola i parvulari de la Casa d'Assistència Social. D'altra banda, l'Ajuntament demanarà a la Junta d'Obres del Port la cessió en lloguer de dos pavellons de l'edifici on s'ubicava la Unión Naval de Levante per a instal·lar les escoles del barri marítim.

Amb relació als edificis religiosos que servien de convent o d'escola, per manca de condicions higièniques i d'habitabilitat, seran clausurats: el col·legi de Monges Carmelites del carrer la Unió, el col·legi de Monges anomenat popularment «de les Òrfenes» de la plaça de Palau, el col·legi dels Germans Carmelites del carrer August i el col·legi de Monges Carmelites del carrer de Mar. En canvi, després de reformar-los, higienitzar-los i adaptar-los, foren aprofitats els següents edificis religiosos:

---

7. Preàmbul del Decret de creació del CENU. DOGC, 29 de juliol de 1937.

8. Vegeu M. Isabel Miró Montoliu: *L'educació a Catalunya durant la Guerra Civil. L'escola a Tarragona*, p. 133-155.

ESCOLES CREADES PER LA GENERALITAT [9]

Edifici	Localització	Nova denominació	Capacitat d'alumnes
Convent de l'Ensenyança	C. Arc de Sant Llorenç	Eliseu Reclús	1.400
Convent de la Vetlla	C. Estanislau Figueras	Ferrer i Guardia	1.100
Convent dels Caputxins	Rambla 14 d'abril	Parvulari Mar i Cel	350
Convent de Jesús i Maria	Carrer August	Àngel Guimerà	500
Convent de la Teula	Carrer de la Pau	Llibertat	700

Solucionat en bona part el problema de l'espai, calia resoldre la insuficiència d'ensenyants. A la desaparició física dels docents religiosos, s'hi afegia la depuració del magisteri imposada per les circumstàncies del moment, que havia de restar encara més el nombre de mestres. A primers de setembre de 1936, Ricard Garriga exigirà una àmplia i decidida depuració en l'article «Tarragona i l'escola proletària», publicat a *Llibertat*:

> El professorat mereix una sincera i enèrgica depuració. S'han d'expulsar del Magisteri aquells que han utilitzat la professió per fer obra fejocista i reaccionària. Els ineptes. Els que no porten dins son cor la saba renovadora. Els que miren a l'escola com a mitjà de subsistència [...]. S'han de jubilar els que tenen, dissortadament algun defecte físic, ja que l'activitat escolar és amb ella incompatible. Els mestres vells, d'actuació dubtosa i incapaços de guanyar-se el pa amb un altre ofici.

Segons Garriga, la substitució dels mestres depurats ha de permetre a la nova escola nodrir-se de «mestres sans i idealistes que amb mots sonors cantin els encants de la natura i que escampin una cultura proletària i racional».[10]

El CENU adoptarà l'experiència anarquista en el camp de la pedagogia no confessional que, des de Ferrer i Guardia, s'havia experimentat en les escoles racionalistes. D'altra banda, vinculat orgànicament al Departament de Cultura de la Generalitat, exercirà les funcions de control i la fixació de principis i orientacions sobre totes les institucions docents de Catalunya. Així doncs, a més dels centres oficials i de les escoles creades en els edificis

9. Vegeu el DOGC del 28 de març de 1937 i el *Diari de Tarragona* del 16 de novembre de 1937.

10. Vegeu Ricard Garriga: «S'ha d'impulsar l'obra revolucionària de rereguarda» a *Llibertat*, 21 d'octubre de 1936.

religiosos, el CENU estendrà el seu control sobre totes les acadèmies particulars de la ciutat.

Imatge cedida per Maria Teresa Pinyol, publicada a «El mestre i músic Ricard Garriga Salvadó», de Montserrat Bové i Montcusí

Fins als Fets de Maig de 1937, el control de l'ensenyament va ser objecte d'una dura pugna sindical entre, d'una banda, el CENU, amb una marcada influència anarquista, acompanyada del minoritari Sindicat Únic d'Ensenyament i Professions Liberals de la CNT i, per l'altra, la Federació Espanyola de l'Ensenyament de la UGT. En una situació més marginal i criticant ambdós sectors oposats se situaran els mestres propers al POUM, que comptaran amb la figura destacada de Ricard Garriga, el qual, però, a mitjan novembre de 1936, es veurà obligat a presentar la dimissió amb el

pretext d'haver estat nomenat secretari de Cultura de les Joventuts Comunistes Ibèriques - POUM de Tarragona.

Formació de nens i nenes en el pati de l'escola dirigida pel Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), a l'antic col·legi del Sagrat Cor, del carrer Francesc Ascaso, antic carrer August, juny de 1937. Foto H. Vallvé. CIT / L'Arxiu

Malgrat la seva escassa incidència, els mestres poumistes, des dels grups d'orientació marxista, maldaran per tal d'aconseguir una escola socialista destinada a formar la nova classe treballadora, i acusaran la FETE de buròcrata, reaccionària, de manca d'orientació política i d'haver traït els ideals de la revolució.

Pocs dies després de la seva dimissió forçada, Ricard Garriga considerarà que l'objectiu revolucionari del CENU no s'havia assolit:

> L'obra del CENU, però, que en un principi responia a les exigències revolucionàries del moment, al cap de tres mesos, desviant-se del curs empès –per una sèrie de fets consecutius– ja no respon a les necessitats que les circumstàncies reclamen. Ha fracassat.[11]

11. Vegeu «Conferència de Ricard Garriga al Vendrell» a *Acció,* 28 de novembre de 1936.

A inicis de l'any 1939, quan la derrota ja era imminent, Ricard Garriga va traspassar la frontera amb França camí de l'exili. Primer, va passar pels camps de refugiats de la Catalunya del Nord i, posteriorment, va ser mobilitzat per l'exèrcit francès en una companyia de treball. Iniciada la Segona Guerra Mundial, va ser destinat al front de la línia Maginot i, al maig de 1940, quan aquesta es va ensorrar davant de l'exèrcit alemany, va ser detingut i empresonat al camp de concentració de Fallingbostel (Alemanya). El 25 de gener de 1941 el traslladaren al camp de concentració de Mauthausen (Àustria) on hi restà fins que va ser alliberat el 5 de maig de 1945. Durant gairebé quatre anys i mig d'un horror indescriptible, Ricard Garriga va maldar per sobreviure tocant la bandúrria en una banda de presos i, fins i tot, va organitzar l'obra de teatre *El Rajà de Rajalajà* i va compondre una cançó.

Dissortadament, el seu company i redactor del setmanari *Acció*, el mestre tarragoní Josep Vilar Artigas, va ser detingut el 30 de juny de 1944 a Lançon i deportat al camp de Dachau, on va morir el 15 de febrer de 1945.

Una vegada alliberat, Ricard Garriga, s'instal·là a París. Després d'uns inicis molt durs en el quals va haver de tocar l'acordió pel carrer per poder subsistir, va aconseguir trobar feina en el món del *music-hall* parisenc. Més tard, durant els anys seixanta, va organitzar una companyia ambulant de varietats.

L'any 1965, durant la commemoració del 20è aniversari de l'alliberament del camp de concentració de Mauthausen, la Fedération Espagnole des Déportés et Internés Politíques (FEDIP) va publicar el disc *Mauthausen*, amb quatre cançons escrites i compostes per Ricard Garriga i interpretades per Joan Vilató. Les cançons, tres en castellà i una en català, es titulen «Canción del prisionero», «Juan Sin Tierra», «Retornarem» i «Mauthausen».[12]

Ricard Garriga va morir l'any 1982, als setanta anys, i van ser enterrat en un acte civil en el cementiri del Pla de Santa Maria, el seu lloc d'origen.[13]

---

12. https://4.bp.blogspot.com/-Ga6CXjhr5GQ/Wf6nCWzUCKI/AAAAAAAE6vw/oXuZUz0UOFsIRkG4RTNsnIKp4bfLTLy-wCLcBGAs/s1600/IMG-20170408-WA0020.jpg

13. Vegeu Montserrat Bové i Moncusí: «Ricard Garriga i Salvadó» a *Personatges il·lustres de l'Alt Camp i les Garrigues*, 2015, p. 62.

Coberta del disc *Mauthausen.*

En el present, la vida de Ricard Garriga pot semblar idònia per a basar en fets reals una novel·la o una sèrie de televisió. Fins i tot pot semblar una vida excepcional però llunyana, que no ens afecta. Tanmateix, però, el ferm compromís amb els ideals –no exempt de radicalisme–, la defensa dels seus valors, la fèrria voluntat de supervivència, la lluita contra l'oblit i el combat per difondre aquella barbàrie mai abans registrada en la història de la humanitat són les principals característiques que defineixen una trajectòria vital que és imprescindible recordar i donar a conèixer, ara i sempre.

JORDI PIQUÉ

MACIÀ MALLOL BOSCH

UNA BIOGRAFIA

Leo Broadhurst Mallol

Macià Mallol i Bosch (Tarragona, 2 de desembre del 1876 - Barcelona, 26 d'octubre del 1960) va destacar com a empresari i com a polític, sent un dels promotors catalanistes de la Segona República Espanyola.

Macià Mallol i Bosch (Tarragona, 2 December 1876 - Barcelona, 26 October 1960) was a prominent businessman and politician, being one of the Catalanist promotors of the Second Spanish Republic.

PARAULES CLAU:
biografia, Tarragona, Segona República Espanyola, exili

KEYWORDS:
biography, Tarragona, Second Spanish Republic, exile

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Com a personatge il·lustre que va ser, Macià Mallol Bosch va destacar com a empresari i com a polític, sent un dels promotors catalanistes de la Segona República Espanyola.

Per tant, en aquesta biografia[1] hem separat les facetes que va cultivar, perquè sigui més fàcil entendre els seus progressos, que, estimulats per voluntats emprenedores generalment exitoses, el van dur a un important ascens social i una projecció pública, que, unida al compromís ciutadà, el van traslladar a l'esfera política.

Així doncs, la seva biografia s'ha dividit en tres àmbits: Mallol com a ciutadà, espai que transmet el seu compromís amb afiliacions a entitats locals; Mallol com a empresari; i finalment, Mallol com a polític.

Macià Mallol Bosch: ciutadà

Macià Mallol i Bosch (Tarragona, 2 de desembre del 1876 - Barcelona, 26 d'octubre del 1960) nasqué al 14 del carrer del Mar de Tarragona. Fill del patró de cabotatge Agustí Mallol Mauri, que menava un llagut que navegava per la costa mediterrània, i Maria Bosch Fort. Era el segon de tretze germans. Va haver de començar a treballar molt jove i compaginà feina i estudis. El 12 de febrer de 1903 es va casar amb Josepa Gabriel Gatell, amb qui va tenir sis fills.

Tingué un paper destacat en diverses entitats:

• El 1916, en el curs de l'Assemblea General de l'Orfeó Tarragoní, celebrada el 13 de febrer, en fou nomenat president. El 19 de març de 1918, per celebrar la seva elecció com a Diputat a Corts, l'Orfeó oferí un banquet al seu expresident. El 29 de gener de 1919 va ser nomenat president de la Comissió a favor del Casal de l'Orfeó Tarragoní.

• El 1917, juntament amb Lluis Bonet i Pau Gabarda, fou designat membre de la comissió encarregada de portar a terme la construcció del nou edifici social del Club Nàutic de Tarragona. El gener de 1931, fou nomenat vocal de la Junta Directiva. El 23 de març de 1932, feu donació d'un bot de passeig al Club, que s'havia quedat sense embarcacions després de l'aiguat del 18 d'octubre de 1930. També fou el promotor de la Mútua d'Accidents de Treball del Port.

1. Aquest article recull les aportacions realitzades per l'autor en el seu treball de recerca de Batxillerat, tutoritzat per Magí Aloguín i Pallach, de l'Institut Pons d'Icart de Tarragona.

Pacte de Sant Sebastià de 1930. Macià Mallol Bosch, dret a la dreta.

• El gener de 1918, en el decurs de la Primera Guerra Mundial, quedava constituïda, a Tarragona, la societat Amics de França. Van nomenar president Pere Lloret i, tresorer, Macià Mallol.

• El 17 de febrer de 1918 Macià fou nomenat vocal de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i, el 22 de desembre del mateix any, president d'Honor de la dita associació. També fou president de l'Ateneu Tarragoní, on atengué Santiago Rusiñol quan aquest s'establí a Tarragona per escriure-hi *Els savis de Vilatrista*.

• Col·laborà als setmanaris tarragonins *Renovació*, republicà i autonomista, i al catalanista *Camp de Tarragona*. També impulsà el 1927, amb Rovira i Virgili, el diari barceloní *La Nau*, de centreesquerra, i al costat de Pere Lloret i Josep Bonet promogué la renovació i catalanització del *Diari de Tarragona*. El 1928 fundà el diari *El Matí*, d'un catolicisme obert i progressiu.

El juliol de 1936 va haver d'exiliar-se a França, concretament a Marsella, per la seva adscripció republicana i catalanista. Després de l'entrada dels franquistes fou jutjat pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques i condemnat a la pèrdua de drets civils i béns. La represàlia quedà finalment en una forta multa i la prohibició de viure a Tarragona. Tornà a Catalunya l'any 1947 i s'instal·là a Barcelona.

Morí a Barcelona el 26 d'octubre de 1960, als vuitanta-quatre anys, després de patir problemes ossis importants.

Macià Mallol Bosch: empresari

La faceta emprenedora de Macià Mallol Bosch és molt completa i variada. Especialment, va estar vinculat amb abundants afers relacionats amb el port, com treballar en nombroses reformes, presidir diverses entitats o prosperar com a agent de duanes i navilier.

La seva aventura empresarial es va iniciar el 1897, quan fundà l'empresa consignatària Macià Mallol Bosch. La seva flota, tota inscrita a la matrícula del Port de Tarragona, la constituïren primer un llagut de nom *Tarragoní* i més tard l'esvelt pailebot *Ciutat de Tarragona*, que feu viatges transatlàntics amb dogues de roure per als boters tarragonins. Aquestes naus foren seguides per tres vaixells de vapor *Danielito*, *Ciutat de Tarragona* i *Ciutat de Reus*. Estava previst, quan es desencadenà la Guerra Civil, que els immediats següents es dirien *Ciutat de Valls* i *Vila del Vendrell*.

El gener de 1908, constituí amb el reusenc Evarist Fábregas, Pere Garcías i el seu germà Tomàs Mallol la raó social col·lectiva Fábregas, Garcías i Mallol Germans, amb domicili a Barcelona, a la plaça de Medinaceli, número 1, dedicada a la consignació de vaixells, noliejaments, trànsits internacionals, despatxos de duana, etc.

També es pot parlar de la casa armadora Macià Mallol Bosch, que fou la primera que redactà tots els documents en català: coneixements d'embarg, manifestos, etc. Com que la documentació en català precedent era de feia segles, els nous textos els revisà personalment Pompeu Fabra.

Del 1908 al 1918, obrí una ferreteria que portava el seu nom; primer va estar al carrer Reial, 12; després al carrer Lleó, 7-8, i finalment, a Sant Agustí, 9-11. S'hi venien eines de totes classes, articles per a magatzems de vins, olis, licors, objectes per a regals i articles per a esports. El 1918 la va traspassar.

El 1916, amb quaranta anys, era un comerciant situat en la posició 57 entre els majors contribuents de la província de Tarragona. Uns anys després va passar del lloc 57 al 25. El 1919, en la declaració de la presa de possessió de l'acta de senador, acreditava ser agent de duanes, consignatari de bucs, propietari d'una finca rústica a l'Oliva, de finques urbanes al carrer sant Agustí i a la plaça Olózaga i d'una fàbrica de farines, a més dels velers *Tarragoní*, comprat a Marsella el 1917, i del *Ciutat de Tarragona* i d'una embarcació

de vapor. També afirmava la tinença de participacions de la Sociedad Oleícola, els Astilleros de Tarragona i el Banc Comercial.

Pel que fa a la seva vessant més institucional, va ocupar diversos càrrecs en organismes importants de la ciutat: Mallol va ser tresorer de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona del 1903 al 1907, president del 1921 al 1926 i vocal del 1933 fins al seu exili el 1936.

També presidí la Junta d'Obres del Port del 1923 al 1926. Emprengué una gran tasca de modernització del Port: s'instal·laren les primeres vies de ferrocarril als molls i les primeres grues elèctriques per a la càrrega i descàrrega dels vaixells, la qual cosa millorà les condicions laborals dels treballadors. A més a més, fou president del Col·legi d'Agents de Duana i de l'Associació de Consignataris.

S'erigí com a ardent defensor de la proposta d'una Escola de Comerç per a Tarragona, i va oferir, juntament amb els germans Bonet (Josep i Lluís) i J. A. López, un local per ubicar-la.

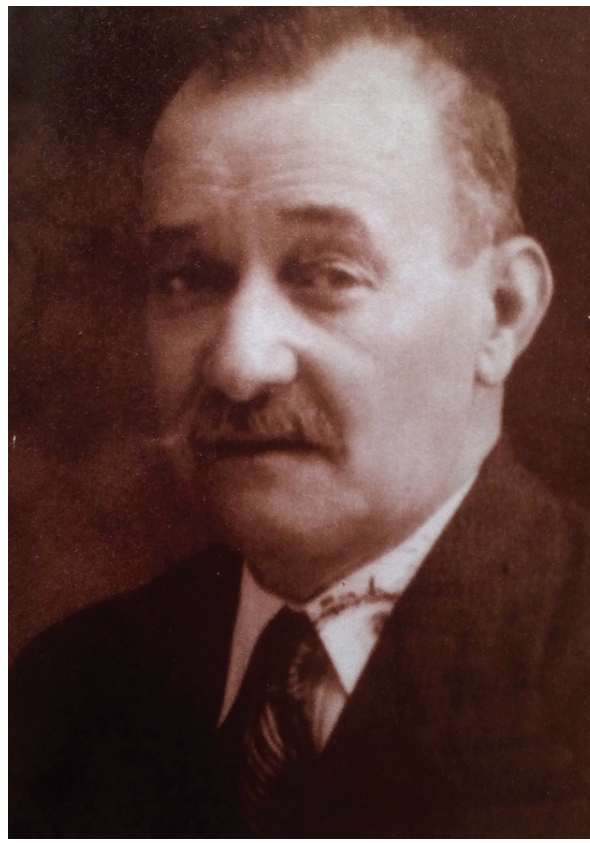

Macià Mallol Bosch entre 1930 i 1936.

Mallol i Lloret van dimitir el 1926 de la Cambra de Comerç i de tots els llocs on tenien representació, després de la fallida del Banc Comercial de Tarragona. L'esmentat Banc Comercial va ser adquirit per Mallol, el seu germà Tomàs i els Bonet, assessorats per l'advocat Pere Lloret. Fou la sucursal de Tarragona del Banc de Valls. Macià hi començà a treballar l'1 de gener de 1920 amb un capital social de cinc milions de pessetes. El 1926 es va confirmar el seu fracàs.

Mallol també va ser president de l'Oleícola de Tarragona, fundada l'any 1919, i de la Tarragona Industrial (La Farinera), constituïda el juliol de 1920, dedicada a moldre gra i al comerç de farines.

Acabada la Primera Guerra Mundial, formà amb altres comerciants el trust Tarragona Port, que pretenia concentrar tot el teixit empresarial del port de la ciutat esperant una possible exportació en alça, ja que es pensava que un continent en mal estat requeriria grans quantitats de productes. Va obtenir la sucursal a Tarragona del Banc de Valls. La companyia començà per garantir-se la infraestructura necessària, amb la creació dels Astilleros de Tarragona, establerta l'any 1918 per tres socis fundadors, dos dels quals eren Josep Bonet i Macià Mallol. El trust Tarragona Port fou inicialment un autèntic fracàs, a causa de l'escassa demanda europea durant la postguerra. Als voltants de 1925, foren construïts, en mans d'Astilleros de Tarragona, dos vaixells bessons: el *Montsant* i el *Montseny*, segons projecte i direcció tècnica de l'enginyer naval tarragoní Mateu Abelló.

Ens consta que, el 1925, la seva empresa Monopolio de Cerillas comptava amb nou empleats, dels quals el sou anual màxim era de 4.200 pessetes i el mínim de 480.

Mallol també va treballar en diversos organismes de premsa. Va ser director del *Diari de Tarragona*. El dia 1 d'agost de 1920 aquest diari va publicar un comunicat signat per Macià Mallol i Bosch en què declarava que la publicació tindria un caràcter independent, apolític i només amb l'objectiu d'enaltir Tarragona.

El cop d'estat de Primo de Rivera no va evitar que se seguissin publicant els diaris *Tarragona* i *El Comercial*, lligats tots dos al trust de Bonet, Lloret i Mallol. Sota el nou règim es manifestà certa oposició passiva, com l'acròstic «Visca Catalunya Lliure» que va aparèixer al *Diari de Tarragona* el 1928, quan aquest passà a mans del trust Tarragona Port de Mallol i Lloret. El primer número tot en català del *Diari de Tarragona* fou l'extraordinari del 14 d'abril de 1932, commemoratiu del primer any de la República. L'1 d'abril de 1937,

la CNT-FAI va confiscar el *Diari de Tarragona* i aparegué, per última vegada, el 13 de març de 1938.

Durant els primers mesos de la dictadura es van efectuar diverses obres públiques i es va intentar fer un embassament al Francolí, en el qual estaven interessats comerciants tarragonins com Mallol. La crisi econòmica de Tarragona originada el 1926, a banda de testimoniar l'ensorrament d'unes drassanes del port fundades per Mallol, va estimular que els exportadors tarragonins es manifestessin a través de la Unió de Vinyaters. Durant els anys vint Mallol prengué part en els seus actes públics i reivindicacions vitivinícoles.

El lector deduirà que la seva activitat es va interrompre durant l'exili. En tornar al país l'any 1947, s'instal·là definitivament a Barcelona, i allí va tornar a emprendre les seves activitats comercials, malgrat tots els obstacles que se li plantejaren. L'any 1950, va ser rehabilitat per tornar a exercir com a agent de duanes, si bé no fou admès en l'exercici de la professió fins que es produïren les primeres vacants l'any 1954, moment en què en passà a ocupar una.

Macià Mallol Bosch: polític

Els primers indicis del compromís polític de Macià Mallol Bosch els trobem el 1905, quan era director del setmanari *Nueva Fraternidad Republicana*. Però el primer càrrec pròpiament polític l'adquirí el 5 de gener de 1908 com a vocal de la Unió Federal Nacionalista Republicana.

L'abril de 1909 participava en la candidatura popular de les eleccions municipals com a representant de la Unió Democràtica Nacionalista (UDN). Un fet remarcable fou haver aconseguit una candidatura de gran consens entre la població, que tenia l'objectiu d'eliminar les casetes de consums i els burots. Mallol no va ser el candidat, sinó el seu company, l'advocat Francesc Nel·lo. Els populars van aconseguir 4.156 vots, un 81,5%, un suport ciutadà que l'empenyé a promoure mesures de modernització que tingueren continuïtat en la campanya de 1911, quan la candidatura conservà la majoria malgrat la fractura entre republicans.

El 1911 se celebrà una assemblea de la Unió Catalanista a Tarragona. La UDN, el partit de Macià Mallol en aquell moment, es feu càrrec de l'organització de l'acte que es perllongà durant els dies 19 i 20 d'octubre. Es va acordar defensar l'ensenyança catalana, demanar la celebració d'una festa

nacional catalana i cooperar amb els treballs en pro del projecte de llei de la Mancomunitat.

El plantejament defensat per la UDN, que pretenia evitar les divisions entre dretes i esquerres per mitjà de l'assoliment de l'autogovern de Catalunya, esdevenia un impossible a causa de nous distanciaments entre les dues tendències. Així es va dissoldre el partit i es van consolidar dos grups: la Unió Nacionalista Republicana (UNR), el partit de Mallol, i la conservadora Lliga Regionalista. El febrer de 1915, Mallol era nomenat vocal de Tarragona d'un altre partit, la Unió Catalanista, i el maig del mateix any vocal de la Junta Permanent. El 15 d'octubre de 1918, figurava entre els nombrosos oradors que prengueren la paraula en l'acte a favor de l'autonomia de Catalunya al Teatre Principal de Tarragona.

Presentat per la Unió Nacionalista Republicana, de la que havia estat un dels fundadors, Macià fou elegit diputat pel districte de Gandesa el 3 de març de 1918 i participà en la discussió del Projecte d'estatut d'autonomia de Catalunya de 1919, promogut per la Mancomunitat. Entre 1919 i 1920 fou senador per Tarragona pels 205 diputats provincials compromissaris. Mallol obtingué 134 vots; Salvador Samà, 134, i Elias de Molins, 122.

Mallol participà en la creació d'Acció Catalana el 1922, on ocupà càrrecs directius.

Les entitats amb més pes a Tarragona fins al cop d'estat primoriverista eren la Lliga Regionalista, la Unió Nacionalista Republicana i la nounada Acció Catalana (de Mallol i Lloret), a pesar de l'hegemonia d'Esquerra Republicana a Catalunya.

Sota la dictadura de Primo de Rivera, el *Camp de Tarragona*, òrgan d'Acció Catalana, fou clausurat. Tot i això els republicans i nacionalistes comptaren amb el *Butlletí de la Cambra de la Propietat Urbana* i *El Comercial*, tots dos lligats al trust Tarragona Port, de Mallol i altres comerciants, fet que demostra els vincles que hi havia entre l'activitat política de Mallol i les seves aventures emprenedores.

El gener de 1930 Mallol se separà, juntament amb Rovira i Virgili i Pere Lloret, d'Acció Catalana per discrepàncies ideològiques respecte al partit. Aleshores Mallol, Rovira i Virgili i Lloret crearen l'Acció Republicana de Catalunya (ARC). Mallol fou nomenat vicepresident de la Junta Directiva que presidia Rovira i Virgili.

Una de les fites polítiques més remarcables del nostre personatge va ser la signatura del Pacte de Sant Sebastià, que acordava la instauració de la República. Mallol fou un dels tres catalans que assistiren el 17 d'agost de

1930 a la ciutat basca. Els altres foren Manel Carrasco Formiguera per Acció Catalana i Jaume Aiguader per Estat Català. Mallol representava Acció Republicana.

El 12 de març de 1931 es fusionaren Acció Catalana i Acció Republicana i sorgí Acció Catalana Republicana o Partit Catalanista Republicà (ACR o PCR) . La constitució d'Acció Catalana Republicana, elaborada el març de 1931, va declarar el catalanisme, el liberalisme, la democràcia i la república com els principals objectius de l'entitat. Mallol i els seus companys se situaren en el centre polític, una posició difícil, entre l'oligàrquica Lliga Catalana i els corrents populistes i obrers d'Esquerra Republicana.

El dia de la proclamació del nou règim polític, el dimarts 14 d'abril de 1931, una junta local revolucionària, reunida al local d'Acció Republicana, va acordar nomenar interinament com a governador civil, Macià Mallol Bosch; com a alcalde, Pere Lloret Ordeix, i com a president de la Diputació Provincial, Ramon Nogués. Del centre d'Acció Republicana sortiren els regidors que havien estat elegits portant al capdavant una bandera catalana escortada per Macià Mallol i Pere Lloret, entre d'altres. S'hissà la bandera republicana i es cobrí el balcó amb la bandera catalana, després de retirar l'escut monàrquic. El governador civil sortí al balcó junt amb Lloret i es va fer saber públicament el nomenament de Macià Mallol.

Macià Mallol Bosch abans de la Guerra Civil.

Hores més tard, uns delegats del Govern de la Generalitat acompanyats per Nicolau Battestini visitaren Tarragona i sventrevistaren amb Macià Mallol. Macià, avalant-se en què no era membre d'ERC sinó d'Acció Catalana, cedí el seu càrrec en poder d'ERC, ja que era lògic que el partit hegemònic organitzés els governs civils. Battestini respongué que Esquerra Republicana volia que Mallol fos el governador. Tot seguit, Mallol, afectat de certa afonia, pronuncià el seu primer ban. La primera vegada que el *Boletín Oficial de la Província* emprava el català fou amb la publicació d'aquell ban. El 20 d'abril era nomenat governador civil Ramon Nogués i Comet, substituint així Macià Mallol.

Convidat especialment pel president de la República espanyola, Niceto Alcalá Zamora, Mallol assistí personalment a la signatura oficial de l'Estatut de Catalunya el 15 de setembre de 1932 a la ciutat de Sant Sebastià.

Macià Mallol es va presentar com a candidat en la Coalició de les Esquerres tarragonines a les eleccions del 20 de novembre de 1932 del Parlament de Catalunya. Només s'aconseguí un escó per a Pere Lloret, que obtingué 22.501 vots. Macià Mallol es quedà a les portes amb 22.174 vots.

El 1936, com a representant del Front d'Esquerres, Macià Mallol fou el candidat més votat de tota la circumscripció amb 79.210 vots, d'entre els compromissaris que havien d'escollir el president de la República.

La resta és guerra i exili. El 22 d'octubre de 1941 Mallol va ser jutjat pel Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona, que el condemnà a extradició perpètua, pèrdua total de béns i de tots els drets civils. El text jurídic, declarava, entre altres coses:

> Resultado probado y así se declara como hecho grave que Matías Mallol Bosch tiene antecedentes netamente republicanos y con tal carácter fue diputado y senador en las legislaturas monárquicas. Elemento destacado catalanista, estuvo afiliado a Acción Catalana, de la que era uno de sus dirigentes máximos, firmando en representación de este partido el pacto de San Sebastián.

Mallol presentà recurs a la sentència i el Tribunal Nacional de Responsabilitats Polítiques de Madrid anul·là la primera sentència i el condemnà a una forta multa i la prohibició de tornar a Tarragona «*por oponerse al Glorioso Movimiento Nacional con la pasividad grave de la prolongada ausencia del territorio Nacional*».

Acabada la guerra, Acció Catalana Republicana pertanyia a la Junta Española de Liberación, que abandonà el 1944 amb la voluntat d'adherir-se al

Consell Nacional de Catalunya. Alguns dels membres més compromesos en la reorganització del partit foren Macià Mallol i Pere Lloret.

Testimonis

La part pràctica del treball consta de quatre testimonis que podem separar en dos blocs. En primer lloc, hi ha dos testimonis d'especialistes, historiadors que aporten informació tècnica i rigorosa i una opinió final sobre la figura històrica de Macià Mallol Bosch. En segon lloc, dues netes del protagonista que donen un punt de vista inèdit, de tipus personal i familiar.

Testimoni de Montserrat Duch Plana

Montserrat Duch Plana (Tarragona, 29 de juny de 1959) és una historiadora i política catalana, diputada al Parlament de Catalunya pel PSC, senadora i catedràtica d'Història contemporània de la Universitat Rovira i Virgili. Destacada investigadora de Macià Mallol Bosch, és coautora de *Quatre líders tarragonins de la República i de l'exili*.

Testimoni

Jo crec que Macià Mallol tenia clares les potencialitats del Port de Tarragona, que sempre ha determinat el dinamisme de la ciutat. Ell va tenir clar que no tot s'havia de concentrar a Barcelona i que hi havia mercat, possibilitats de fer inversió en duanes, drassanes i tot el que fa referència al tràfic comercial marítim.

Tenia present el marc institucional de l'economia, el paper que poden jugar les administracions, que havien de ser útils per aquest dinamisme empresarial que ell pretenia. En aquest sentit, es va vincular a la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona amb Pere Lloret.

Va rendibilitzar. Tenia una visió clara de l'activitat que es podia realitzar al Camp de Tarragona, centrat en l'activitat portuària. Va tenir èxit. Un exemple d'aquest èxit és el Mas Mallol, edifici modernista com a residència d'estiu que indica el progrés familiar i denota capacitat econòmica.

El Trust Tarragona Port havia de ser capaç de vincular tot el teixit empresarial que operava al Port de Tarragona amb la intenció d'empoderar-se. Jo crec que va ser una idea potent, que demostra una visió estratègica, per on havia d'anar el desenvolupament de l'estructura econòmica de la ciutat molt lligada al port.

Pel que fa a Macià Mallol com a figura històrica, cal destacar que té un carrer dedicat a ell i una participació en uns perfils de republicans destacats que va publicar, a partir d'un cicle de conferències, el Consell Comarcal del Tarragonès, el perfil del qual vaig tenir el gust de fer-lo jo mateixa. El posàvem al costat de Marcel·lí Domingo, Pere Lloret i Antoni Rovira i Virgili. A mi em sembla una figura molt interessant, un referent del republicanisme federal, quasi diria que una mica noucentista, ja que a banda de ser empresari, tenia Responsabilitat Social Corporativa, sabia que havia de contribuir o finançar la cultura des de les seves empreses.

També el fa destacat la proclamació de la República a la ciutat de Tarragona i el nomenament com a governador. Va durar poc temps com a governador, la qüestió seria: hi va ser poc temps perquè no hi volia ser més? Perquè no es veia fent una tasca política ordinària? Però ell havia tingut un paper important al Pacte de Sant Sebastià. El meu dubte, quan el vaig anar estudiant, era si no es va mantenir com a governador perquè no es veia fent aquest rol o si hi va haver algun tipus de maniobra de partit que va fer que el situés com una figura a la rereguarda a la República. Era del grup aquest de Pere Lloret, que eren persones amb una gran visió de futur i una ambició cívica i social. Són un tipus de republicans que jo admiro molt.

Mira si és clar que és una figura històrica republicana tarragonina, que en el procés de repressió franquista el Mas Mallol va ser confiscat i es va fer servir per a actes i cerimònies del nou partit.

A tots els que no volien que guanyés Franco i ho havien manifestat els van aplicar la Llei de Responsabilitats Polítiques. Aquesta llei implicava que les persones que tenien una riquesa de 25 mil pessetes havien de pagar una multa.

Testimoni de Jordi Piqué Padró

Jordi Piqué Padró va ser director de l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona (1992-2004) i, actualment, és el director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona. Es va doctorar l'any 1996 amb la tesi *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona i comarca (1936-1939)*.

Testimoni

Macià Mallol va tenir una gran visió de la capacitat de creació de riquesa del port de Tarragona, del que podia generar econòmicament. Ja de molt jove veu aquesta potencialitat.

Es relaciona amb altra gent burgesa emprenedora que aposta per negocis d'èxit, com són Bonet i Lloret. Això comporta que ja de molt jove pugui tenir una consignatària, diversos vaixells... I això li permet tenir cert capital per participar en tots els negocis importants del port, perquè fora del voltant del port, Tarragona no deixava de ser una ciutat de funcionaris, militars, capellans... amb molt poques possibilitats de creixement econòmic, entre els vint mil i trenta mil habitants.

D'aquesta manera, Macià Mallol va poder ocupar també càrrecs clau: va ser president de la Junta d'Obres del Port i de la Cambra de Comerç.

Els anys vint són els anys d'or de Mallol econòmicament. Políticament, és més important a finals dels anys vint i inicis dels trenta: proclamarà la República, fet que serà el seu moment polític de major èxit, i serà governador civil de Tarragona. D'altra banda, participarà econòmicament en qüestions cabdals per a la ciutat, com el fet que des de Madrid es decidís fer la Fàbrica de Tabacs a Tarragona, que generà molts llocs de treball.

És un dels màxims representants d'aquella burgesia il·lustrada, emprenedora. No venia d'una família molt burgesa ni tenia gran patrimoni, és un home que comença de zero, fet a ell mateix, i que sap estar en aquest cercle d'emprenedors de la ciutat que se centren a treballar al port.

Vaixell propietat de Macià Mallol Bosch.

Té importància econòmica, política i fins i tot cultural, ja que participa en l'Orfeó Tarragoní, en el *Diari de Tarragona*... Té interès per prosperar però també per repartir el capital en defensa del catalanisme, la cultura i la llengua. Era un home compromès.

Mallol es casa molt tard per l'època i té sis fills. Es casa quan els seus negocis ja estan en ple desenvolupament. Té família però està a tot arreu, com Pere Lloret. Són consignataris, fan un banc, formen part dels diaris, tenen una gran activitat política... Això només ho pot fer una persona emprenedora i amb gran capacitat de treball, i amb una dona que s'encarrega dels fills. El paper de la dona va ser molt important. La part domèstica i familiar estava en les seves mans.

El partit al qual haurien anat a parar de manera natural aquesta gent seria la Lliga Regionalista, i, en canvi, van crear Acció Catalana Republicana, més propera a Esquerra Republicana de Catalunya. Sembla que la Lliga Regionalista apostava decididament pel port de Barcelona, cosa que anava totalment en contra dels seus interessos.

El juliol del 36, com que era un empresari amb molts treballadors sota les seves ordres, va haver d'exiliar-se. Era d'aquelles persones que estaven al mig: al 36 els empaitaven els revolucionaris i al 39 els represaliaven els franquistes.

Testimoni de Maria Josepa Guerra Mallol

Maria Josepa Guerra Mallol, neta de Macià Mallol Bosch i de Rafael Guerra del Río, va néixer el 1944 a Marsella. El 1946 es va mudar a Madrid i posteriorment a Barcelona, amb el seu avi Macià.

Testimoni

Vaig viure tres o quatre anys amb l'avi a Barcelona. Recordo un cop que ell era a Madrid i em va enviar una carta. Deia que m'escrivia en castellà perquè era allí (tot i que sempre em parlava en català) però que em guardava uns còmics d'*En Patufet* perquè jo aprengués català.

Era seriós, impertèrrit, però no distant. Et feia un petó sempre i et preguntava com estaves, però no era de fer brometes, era reposat. Segurament hi va haver més d'una anècdota però no ho recordo, era una persona que s'interessava per tu però no hi jugava ni era especialment afectuós. Era tranquil, no cridava mai, tot i que si t'equivocaves, t'ho deia. Mai es queixava de res, simplement explicava els fets. A taula mai es parlava de política.

Casa seva era sòbria, gens sumptuosa. Suposo que jo era la seva neta preferida perquè vivíem junts i em coneixia bé.

Li encantava Tarragona, les avingudes acolorides de flors i com eren les flors a Tarragona.

Jugava al solitari i col·leccionava segells.

La meva mare va tenir la seva primera feina al despatx de l'avi. És d'admirar que una persona gran d'aquella època cregués que una dona pogués fer la feina ben feta. Ella no tenia estudis universitaris però parlava anglès i francès i estava preparada.

La família Mallol als anys 30. Macià Mallol Bosch, Josepa Gabriel Gatell i els fills Macià, el més gran, Josep Maria i Josepa.

Testimoni de Victòria Mallol Guerra

Victòria Mallol Guerra, filla de Josep Maria Mallol Gabriel, neta de Macià Mallol Bosch i Maria Josepa Gabriel Gatell va néixer l'any 1945 a Marsella. Va tornar a Barcelona a l'edat dels dos anys, ja que la família no podia tornar a Tarragona.

Vam tornar a Barcelona perquè els avis volien morir a casa.El pare de l'avi, que era capità mercant, va agafar el tifus, curiosament a Marsella, i va morir quan l'avi tenia catorze anys. L'avi era bon estudiant però es va posar a treballar de seguida a la ferreteria del senyor Bonet. Bonet va veure el seu potencial i li va pagar els estudis de comerç. Va ser molt amic dels Bonet.

Jo el recordo sobretot a l'estiu, perquè anàvem al mas de l'Oliva .

A l'avi el vèiem poc perquè nosaltres fèiem la nostra vida i ell en feia una altra.

Però sí que és veritat que sempre estava a taula amb nosaltres, sempre participava. Feia la seva vida però et senties ben acollida per ell. Ell no jugava amb nanos, no feia d'avi, però sí que es posava al jardí, observava com jugàvem o cuidava de la meva germana, que era petita. Li agradaven les criatures. Jo recordo que, quan hi havia tempestes, pujàvem a la torre, i com que jo era la més petita i tenia por, m'asseia als seus genolls, no em tocava però em sentia segura. Inspirava pau, inspirava tranquil·litat.

Al mas hi havia una bassa i una pista de tenis, però l'avi no hi jugava, sempre estava ocupat. Quan els fills eren petits, la família anava a la platja de l'Arrabassada a banyar-se, però sense l'avi, que sempre estava enfeinat. Estiuejaven al mas de l'Oliva i ell a vegades viatjava per negocis.

El que li feia més il·lusió era anar amb la família a Barcelona quan hi havia algun acte institucional. També es va endur tota la família a Sant Sebastià quan va anar a signar el pacte de Sant Sebastià. Va dir a la seva família que anaven a fer una cosa de la qual es parlaria tota la vida.

El xofer de l'avi, Pepito Pereya, anava cada nit a casa de l'avi i preguntava a quina hora havia de venir a buscar l'avi l'endemà al matí, perquè coneixia a tanta gent que si no s'afanyava no arribava al despatx de la plaça dels Carros.

Quan vivia a Tarragona, als estius, l'avi feia un parell o tres de sardinades per a tots els treballadors del port. A més de sardines, també portava síndries, en lloc de xampany i coses d'aquestes. A Tarragona se'l va criticar molt perquè es deia que el treballador mai no havia d'anar a casa de l'amo. L'avi no era com la burgesia que hi havia instaurada a Tarragona, no era creient ni anava a missa, tot i que la seva dona sí que era creient.

Els seus fills, però, van ser batejats i es van celebrar les seves respectives comunions.

A casa seva no hi havia molts treballadors, és més, l'àvia també participava en les tasques. Però sempre hi havia convidats, com Evarist Fàbregas, Santiago Rusiñol o Pere Lloret. Sempre tenia la casa oberta per a tothom.

L'avi era el mecenes de Rovira i Virgili i de molta més gent. Acompanyava Rovira i Virgili als llocs i sempre es petaven de riure. Sempre prometia un pont o una església als pobles que visitava. Un cop, a un poble de no sé on, va dir que posaria un pont, i li van respondre: "Però si no tenim riu!", i Rovira i Virgili va respondre: "Ja el portarem el riu!". Imagina't com anaven... L'avi sempre ho explicava: "Encara esperen el riu...", rient.

L'avi comerciava a Anglaterra i França. Parlava anglès i francès. Suposo que ho aprengué estudiant de nit, ja que de dia treballava a la ferreteria.

Els diumenges, sovint, anàvem a buscar l'avi a Barcelona i el portàvem a Montjuïc perquè veiés el port, ja que li agradava el port i l'entrada i sortida de vaixells.

A taula, l'avi, quan venia d'un dia dur, se sulfurava i l'àvia li deia "Macià, Macià..." i li tocava la mà, aleshores es calmava.

La filla de l'avi, que cuinava molt bé, li feia el sopar quan ell era al llit. Aleshores, l'avi ens cridava a la Mari Pepa i a mi per amagar-nos sota el llit i "cullerada tu, cullerada jo". Llavors venia la filla i deia: "T'ho has menjat tot, pare?" i ell: "Sí, sí."

La tieta m'explicava que quan van arribar a Marsella van dormir tots tres a la mateixa habitació amb una sola bombeta. Mai va sentir ningú queixar-se, mai.

No gastava en res, tenia cotxe perquè el necessitava, masover perquè tenia un hort, i poc més. Pere Lloret tenia un pis superluxós, en canvi, l'avi vivia al carrer Sant Agustí, i, tot i que es va comprar diversos pisos, no era gens gastador.

Era una intel·ligència bastant excepcional i una persona molt introvertida, els seus fills no sabien gaire de la seva privada. Tenia molts coneguts però pocs amics, només els més fidels. També era molt generós i de tant en tant tenia un aire una mica sorneguer i irònic.

Jugava a cartes, sempre al solitari, llegia tots els diaris de tot arreu: catalans, espanyols, francesos... Parlava poc, però era d'aquelles persones que parlen poc però sempre les encerten.

Inicialment, no crec que es plantegés cap activisme polític, però amb la dictadura de Primo de Rivera i les injustícies que hi havia contra els treballadors, penso que va anar dirigint-se cap a un pensament democràtic, o millor dit, respectuós. No oblidem que ell havia sigut anteriorment treba-

llador d'una ferreteria. La vida política va ser conseqüència de l'empresarial.

Abans de catalanista i republicà, era tarragoní. Estimava molt la seva ciutat natal. De totes maneres, a Tarragona el nom pesava molt, mentre que a Barcelona hi havia més possibilitats de passar desapercebut.

No va voler l'extremunció ni un enterrament catòlic, però va haver de venir un capellà per motius legals.

Recordo molta, moltíssima gent el dia del seu enterrament al llarg de tota la Diagonal de Barcelona, on havia viscut els últims anys.

Conclusió

Penso que les conclusions d'un treball de recerca han de ser les respostes a preguntes que inicialment eren incògnites i que s'han pogut contestar gràcies a la investigació. En aquest sentit, crec que he pogut donar resposta a certes qüestions concretes.

Per començar, vinculant-ho als objectius marcats, he elaborat una biografia prou completa gràcies al que he trobat en la revisió de múltiples fonts. També espero que la contextualització històrica serveixi per a aquells lectors que ho necessitin. Ara bé, aquest contingut no representa cap novetat, ja que, com he dit, sorgeix de la revisió d'altres fonts.

La recerca apareix amb la part pràctica, amb els testimonis. En primer lloc, tant Montserrat Duch com Jordi Piqué ens han ofert aspectes que es poden vincular al desenvolupament polític i empresarial de Macià Mallol Bosch: conèixer el misteriós Trust Tarragona Port, que, tal com diu Montserrat Duch, tenia com a objectiu unir tot el teixit empresarial portuari; entendre la vinculació a grups catalanistes i republicans, potser com una negativa contra la Lliga Regionalista i el seu centralisme envers Barcelona, com apunta Jordi Piqué; la importància del port a Tarragona, centre econòmic de la ciutat, fet que Mallol va entendre des del primer moment... També és important analitzar la reflexió que fan els dos especialistes sobre la figura històrica de

Macià Mallol i la seva transcendència. Ambdós coincideixen en el fet que és un referent, un dels màxims representants de la burgesia emprenedora d'ideologia catalanista i republicana i compromesa socialment i culturalment.

En segon lloc, cal parlar dels testimonis familiars. Maria Josepa Guerra i Victòria Mallol ens han facilitat una visió més humana i propera de Macià

Mallol Bosch, un punt de vista que no abunda en aquests tipus d'estudis i que, ni que sigui per curiositat, és molt interessant. Les dues netes del protagonista constaten que era un home, o millor dit, i amb totes les connotacions que comporta, un senyor, seriós i serè. Podia semblar distant amb els seus nets però sempre els acollia d'alguna manera o altra.

D'altra banda, vull declarar que l'objectiu que s'ha complert totalment amb aquest treball és el de permetre'm conèixer la història de la meva família. No només d'ell, sinó també dels seus descendents. Ho he conegut evidentment a través de les seves netes, que m'han proporcionat (abstractivament) un arbre genealògic. D'aquesta manera he pogut entendre relacions familiars, com han evolucionat els Mallol i quina branca és la meva i la dels més íntims.

Les conclusions que he extret sobre Macià Mallol Bosch són les següents:

Era una persona filantròpica, amb gran compromís ciutadà, molt treballadora i amb una magnífica visió de negoci, fet que es plasma en totes les seves realitzacions i el clar ascens social que va aconseguir. També devia ser molt intel·ligent, fins i tot fred en determinades circumstàncies, tal com relaten les seves netes, i un analista i visionari del que podia ser Tarragona gràcies al seu port. Aquesta macedònia d'ambició, esforç i capacitat mental va ser la causa del seu èxit, tot sense oblidar el rol clau de la seva dona. Tot i que no venia d'uns orígens extremadament humils, opino que és important destacar el seu ascens social. Les seves arrels podrien ser les que determinaren realment la seva ideologia, el seu compromís amb la societat, la relativa austeritat en determinats moments...

Per últim, vull destacar que fer aquest treball m'ha servit per aprendre a investigar, per créixer com a estudiant i persona i per saber moure'm millor en diferents contextos. En definitiva, he obtingut eines que em serviran per al futur en l'àmbit acadèmic. També vull deixar constància de totes les persones que m'han ajudat en aquest treball i a qui els agraeixo molt la seva col·laboració, que ha sigut clau per al naixement d'aquesta memòria.

LEO BROADHURST MALLOL
Institut Pons d'Icart

Bibliografia

DUCH, Montserrat: *Quatre líders tarragonins de la República i de l'exili*, Arola Editors, Tarragona, 2007.

FERRER, Maria Antònia: *Història de Tarragona*, Arola Editors, Tarragona, 2006.

GARCÍA, M.; GATELL, C., PALAFOX, J.; RISQUES, M.: *Història (batxillerat)*, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 2009.

GÓMEZ, Carme: *La ciutat de Tarragona a l'època de la dictadura de Primo de Rivera; aspectes de la vida urbana*, Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver", Tarragona, 1994.

MALLOL, Jordi: *Recull de l'origen de la nissaga "Mallol i Soler"*, Barcelona, 2006.

MALLOL, Macià: "Macià Mallol i Bosch 1876-1960" a *Kesse:* Revista del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver", núm. 29, agost de 1999, p. 20-21.

MUIÑOS, María Jesús; TEROL, Vicent: *La realidad de un mito. La Fábrica de Tabacos de Tarragona (1932-2007)*, Edicions Los libros de Altadis, núm. 9, Tarragona, 2008.

MUÑOZ, Norián: "Mas Mallol cumple 95 años sumido en el olvido" a *Diari de Tarragona*, núm. 11.247, 10 de juliol de 2018, p. 12-13.

PIQUÉ, Jordi; GAS, Blanca: *Treball i lleure a Tarragona, ara fa cent anys*, Editorial Silva, Tarragona, 2019.

Webgrafia

CONGRESO DE LOS DIPUTADOS. http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso (web)

Diari de Tarragona. https://www.diaridetarragona.com/ (web)

Eldiario.es. https://www.eldiario.es/ (web)

GOOGLE MAPS. https://www.google.com/maps/ (web)

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA. https://www.enciclopedia.cat/ (web), http://www.diccionari.cat/ (web)

JORDI PIQUÉ PADRÓ. http://jordipique.cat/ (web)

MYHERITAGE. https://www.myheritage.es/ (web)

VIQUIPÈDIA. https://ca.wikipedia.org/wiki/Portada (web)

L'AGONIA D'UNA ARQUITECTURA NASCUDA PER CURAR

EL PREVENTORI DE LA SAVINOSA DE TARRAGONA

Alexandra Rion Marqués

Aquest article descriu les diferents etapes i usos que ha tingut el preventori de la Savinosa de Tarragona des de la dècada del 1920 fins a l'actualitat, d'entre els quals recull els testimonis dels usuaris de les colònies dels anys 60 i 70.

This article describes the different periods and uses of the Savinosa sanatorium of Tarragona from the 1920s to the present day and includes accounts by individuals who used the buildings during the 1960s and 1970s.

PARAULES CLAU:
Tarragona, sanitat, educació, arquitectura

KEYWORDS:
Tarragona, health, education, architecture

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Orígens del preventori. La dècada de 1920

El bon clima i la situació geogràfica van ser punts a favor perquè la ciutat de Tarragona fos escollida per construir un preventori per a nens pretuberculosos i escrofulosos.[1]

Va ser gràcies a la donació del senyor Luciano Schmid i Vilardaga. Aquest home era un tarragoní que vivia al carrer de l'arc de Sant Llorenç, núm. 3, de Tarragona. El 9 de febrer de 1911, dos dies abans de morir, aquest comandant d'Infanteria retirat va fer testament i va deixar una part de la seva herència a la Casa Provincial de la Beneficència de Tarragona.

Amb els diners rebuts del Senyor Schmid, unes setanta mil pessetes, aquesta Junta de la Beneficència, juntament amb la Mancomunitat de Catalunya,[2] va poder comprar cinc finques situades entre la platja de l'Arrabassada i la platja de la Savinosa, on posteriorment es va construir el preventori.

L'any 1920 es van fusionar els terrenys gràcies que la Diputació de Tarragona va fer pressió. A continuació va insistir fins a aconseguir que el Govern català els donés el permís per construir el preventori de la Savinosa.

El 1925, quan es dissol la Mancomunitat a causa de la Dictadura de Primo de Rivera[3] tots els béns de l'administració catalana passen a l'Estat, inclosos els de les diputacions, i com a conseqüència es perden les llicències de l'edifici i s'atura la construcció prevista. Tot i així, el general Primo de Rivera, se n'adona de la gran incidència de tuberculosi que hi ha a Espanya i decideix crear el Patronato Antituberculoso de Enfermedades del Tórax amb la finalitat de disminuir els casos d'aquesta malaltia.

---

1. Les referències d'anexos i pàgines corresponents que es troben al llarg del present article es poden consultar en el treball "L'agonia d'una arquitectura nascuda per curar. El preventori de la Savinosa de Tarragona", d'Alexandra Rion Marqués, dirigit per Eva Brull, del Col·legi Lestonnac-L'Ensenyança.

2. La Mancomunitat de Catalunya va ser una institució activa entre 1914 i 1925 que agrupà les quatre diputacions catalanes: Barcelona, Girona, Tarragona i Lleida. Tot i que havia de tenir funcions purament administratives i que les seves competències no anaven més enllà de les diputacions provincials, va adquirir una gran importància política: representava el primer reconeixement per part de l'Estat espanyol de la personalitat i de la unitat territorial de Catalunya des del 1714.

3. La dictadura de Primo de Rivera va ser el règim polític que hi va haver a Espanya des del cop d'Estat del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, el 13 de setembre de 1923, fins a la dimissió d'aquest el 28 de gener de 1930 i la seva substitució per la «dictablanda» del general Berenguer.

El 1926 el seu ministre de Governació pren la decisió de tornar a engegar el projecte de la Savinosa, que s'havia aturat. Així ho explica el llibre *Tarragona Benéfica* de 1929:

> Sobre aquellos terrenos generosamente cedidos al Estado por la referida Junta y Diputación Provincial, el Gobierno, a instancias del esclarecido hijo adoptivo de esta capital, actual Ministro del a Gobernación,
>
> Excmo. Sr. D. Severiano Martínez Anido, por Real Orden de 27 de Diciembre de 1926 decreto levantar este Sanatorio marítimo que por su grandiosidad, esbeltez y perfección de sus Servicios está destinado a ser uno de los más importantes de Europa.[4]

No serà fins a finals de 1929 quan es comença a construir el preventori de la Savinosa. El projecte va està dirigit per l'arquitecte provincial Francesc Monravà i Soler. Aquest, amb la finalitat de documentar-se sobre el futur projecte, va fer un viatge per tot Europa per visitar diversos sanatoris.[5]

No es té constància que s'arribés a inaugurar abans de la guerra, ja que un article de l'octubre del 1935[6] parla d'una visita d'obres, i un altre del gener de 1936[7] fa referència a la necessitat de triar un nom per al preventori. Per una banda hi havia qui estava a favor d'anomenar-lo «Sanatori Marítim de la Savinosa» i d'altres que consideraven que calia afegir el nom de Tarragona lligat al sanatori –una polèmica semblant amb la que hi va haver a l'hora de triar el nom de la Universitat Rovira i Virgili molts anys després.

No serà fins després de la Guerra Civil que entrarà en funcionament com a sanatori. Es va inaugurar el 1945[8] i sabem que estava en ple funcionament el 1948, com indica un fullet en anglès sobre salut i caritat.[9] Així, finalment, va assolir l'objectiu pel qual s'havia construït.

El preventori va complir amb la funció d'internat per a nens que estaven en contacte amb un ambient tuberculós per tal d'evitar que fossin contagi-

---

4. Vives Recasens, F. *Tarragona Benéfica*. 4 de setembre de 1929. Tarragona: Talleres Topográficos Sucesores de Torres & Virgili.

5. *Boletín del Instituto Provincial de Higiene. Diputación de Tarragona*. Gener de 1929. Núm. 14. Annex 9.2, pàg. 101-103.

6. *La Cruz*, 10 d'octubre de 1935. Annex 9.5, pàg. 141.

7. *Catalonia*, 10 de gener de 1936. Annex 9.5, pàg. 142.

8. *La Vanguardia*, 30 de juliol de 1945. Annex 9.5, pàg 143.

9. *Health and charity Works, a major concern of 1948*. Biblioteca virtual de prensa histórica de MCU. Annex 9.5, pàg. 144.

ats, que així podien rebre una bona alimentació i tenien unes bones condicions de vida. Això es feia mitjançant el contacte amb l'aire de mar i el sol que la ciència mèdica indicava com a adequats per a la tuberculosi, tal com he esmentat amb anterioritat. L'estada d'aquests nens variava, n'hi havia uns que s'hi estaven anys, i n'hi havia uns altres que només hi estaven tres mesos. D'aquí surt la seva doble funció: per una part és preventori i per l'altra sanatori.

El terreny on està construït el preventori és al nord de la ciutat, a uns dos quilòmetres i mig, entre dues platges: la platja de l'Arrabassada i la platja Savinosa. Té una superfície de 83.461 metres quadrats.

Edificació. Anys 30

Per tal que al preventori s'hi dugués a terme una bona funció se'l va voler dotar de la millor tecnologia. Estava organitzat de la següent manera: dues infermeries, un pavelló d'ingrés, un pavelló central, quatre pavellons destinats a colònies escolars, un menjador, un dipòsit de cadàvers i una porteria.[10]

• LES INFERMERIES: cada infermeria està dotada d'una magnífica terrassa, amb tres dormitoris i diverses dependències complementàries, disposat tot de manera convenient perquè els malalts puguin prendre el sol, prendre l'aire, alliberar-se dels rajos excessius. Cada infermeria consta d'un dormitori de trenta places per als malalts de règim normal, d'un dormitori de setze places per als malalts de règim limitat, i d'un dormitori per als malalts aïllats amb dues habitacions, una amb dos llits i l'altra amb un de sol.[11]

• EL PAVELLÓ D'INGRÉS O «LAZARETO»: consta de dos dormitoris amb quatre places cada un, un menjador, una terrassa i una secció d'hidroteràpia especial. Els malalts acabats d'ingressar s'hi estaven dies, ja que se'ls feien proves per poder determinar el seu diagnòstic i indicar-los així el tractament que havien de seguir.[12]

• EL PAVELLÓ CENTRAL: aquest edifici està destinat a presentar tots els serveis generals del preventori. A la planta baixa hi trobem la cuina, una sala de màquines, una sala de desinfecció, una bugaderia, un armari, una sala d'hidroteràpia, etc. En aquesta planta també hi ha la direcció i l'admi-

10. Vives Recasens, F. *Tarragona Benéfica*. 4 de setembre de 1929. Tarragona: Talleres Topográficos Sucesores de Torres & Virgili.

11. Annex 9.2, pàg. 92.

12. Annex 9.2, pàg. 93.

nistració del preventori. En el pis principal s'hi estableixen els serveis clínics, com són el laboratori, radiografia, fotografia, consultoris, farmàcia, quiròfan, sala de cures i sala d'assajos. En el primer pis trobem una sala destinada als pacients acabats d'operar i un departament per al metge de guàrdia, el capellà i la comunitat religiosa. El segon pis s'utilitzarà per al servei i per a la infermeria, amb dormitoris aïllats.[13]

• ELS 4 PAVELLONS DESTINATS A COLÒNIES ESCOLARS: aquests pavellons es trobaven aïllats els uns dels altres. Són molt simples pel que fa a instal·lacions, ja que només eren habitats durant l'època d'estiu. Cada pavelló tenia quatre dormitoris dividits en dues ales, amb una capacitat de vint-i-cinc llits cada dormitori, un local cobert per si feia mal temps i no es podien fer activitats a l'exterior, una sala d'hidroteràpia i una infermeria.[14]

• El MENJADOR: en aquest pavelló s'establiran serveis comuns per a tota la comunitat de les colònies, com per exemple una capella i un pati cobert on els nens podien jugar i divertir-se. Segons un testimoni del treball del David Bayerri, al menjador hi havia unes llargues fileres de taules on els nens menjaven.[15]

• EL DIPÒSIT DE CADÀVERS: estarà situat pròxim a l'entrada del preventori, consta d'una sala d'autòpsies, un laboratori annex amb arxius per a la preparació de mostres microscòpiques, una sala de vestuari i un lavabo per als metges. Aquest dipòsit té una capacitat màxima de quatre cadàvers.

• LA PORTERIA: en aquest edifici aïllat hi viu la família del metge del preventori.[16]

Es podia ingressar al preventori de dues maneres: com a malalt i, per tant, s'ingressava a la infermeria, o a les colònies escolars per a nens.

Per ser ingressat a les infermeries s'havia de venir derivat per alguna de les diputacions provincials, els ajuntaments o les societats oficials i particulars. Qualsevol família d'Espanya, i en qualsevol època de l'any, podia sol·licitar al director del sanatori l'ingrés corresponent.

Un dels requisits exigits als nens era que tinguessin més de dos anys i menys de setze. El llibre, font d'aquesta informació, aclareix que el preventori era tant per a nois com per a noies, però en realitat, era de forma exclusiva per a nois. Altres condicions que calia complir era que estiguessin afectats per tuberculosi pulmonar, osteoarticular, ganglionar i/o peritone-

13. Annex 9.2, pàg. 94.

14. Annex 9.2, pàg. 97.

15. Annex 9.2, pàg. 98.

16. Annex 9.2, pàg. 100.

al. Per altra banda, es negava l'ingrés als malalts de tuberculosi pulmonar oberta.

L'admissió dels nens la determinava el director, depenent de les places vacants que hi havia i condicionat sempre al reconeixement del cap del sanatori o del facultatiu que es designés.

Un cop admesos, la primera cosa que havien de fer era entregar la cartilla sanitària amb el carnet de vacunacions, com el que es mostra a l'annex 9.3, pàg. 124. Aquesta havia d'estar signada per un metge i informada per l'inspector provincial de Sanitat.

Les despeses per les estades segons la tipologia dels pacients eren les següents:

- 3,50 pessetes per nen ingressat a la infermeria.
- 3,00 pessetes per nen ingressat a les colònies.

Els pagaments es feien de forma mensual i per anticipat, directament o mitjançant un gir postal al director.

Diversos usos: Guerra Civil i Post Guerra

L'any 1936 comença la Guerra Civil Espanyola, i la majoria dels preventoris van ser reformats per poder curar tots els ferits.[17]

En un inici, el preventori va acollir nens i nenes refugiats, tal com va dir Jordi Piqué i Padró, cap del Servei d'Arxiu i Documentació Municipal de Tarragona, en l'entrevista:

> Sobre l'octubre de l'any 1936, després de dos mesos de l'inici de la Guerra Civil, arriben al preventori nens i nenes refugiats procedents de les zones perifèriques de Madrid, evacuats per protegir-los de les columnes de l'exèrcit rebel que pugen des d'Andalusia i comencen a assetjar Madrid. Aquests nens són portats cap a Catalunya; bona part dels dos-cents o tres-cents que arriben al preventori tenen entre deu i quinze anys.
>
> Cada vegada en van arribant més, i les autoritats administratives veuen que aquesta no és la solució, perquè hi ha molt pocs cuidadors i educadors; concretament només nou. Els nens estan fora de lloc, molt lluny de casa seva, de la seva família –probablement, en tota la seva vida, mai havien anat més enllà de mig quilòmetre de casa i ara estaven a set-cents quilòmetres– i sense referents. Aleshores per resoldre els problemes de

17. Bayerri, David: *Savinosa, ja et conec!* Dins de *Desig de saber: Premis Consell Social URV als millors treballs de recerca de secundària (2009-2011)* / Jordi Gavaldà Casado (ed. lit.), 2013, ISBN 978-84-8424-312-0, págs. 67-70.

conducta que hi havia (vidres i llits trencats) es decideix repartir-los en famílies.

En alguns casos, un cop acabada la Guerra Civil, hi va haver nanos d'aquests que es van quedar a viure aquí definitivament amb les seves famílies d'adopció, bé perquè els pares havien mort, o bé perquè no se'n podien fer càrrec.

Això durarà des de l'octubre del 36 fins, aproximadament, l'agost del 37.[18]

Ell mateix em va cedir una fotografia on es veuen els nens refugiats jugant al preventori que es pot veure en l'annex 9.3, pàg. 118.

Però el juliol de 1937, la Generalitat posà el preventori a disposició dels Serveis de la Sanitat de l'Exèrcit de l'Est i es va convertir en un hospital militar.[19] Les instal·lacions es cedeixen al servei de l'exèrcit i es va construir un ramal de la via del ferrocarril per facilitar l'arribada dels trens hospital, que fins i tot entraven dins del recinte.[20] A més també s'hi van construir dos búnquers, un situat al final de la platja de l'Arrabassada i l'altre al començament de la platja de la Savinosa, que avui en dia encara es poden veure.

Pel que fa a la província de Tarragona, els centres hospitalaris més destacats van ser el preventori de la Savinosa i l'Institut Pere Mata de Reus, cadascun en la seva especialitat, trauma i psiquiatria de guerra respectivament.[21] Des d'aquest darrer, traslladaven de vegades soldats cap al preventori, com he pogut comprovar gràcies al Dr. Antonio Labat, exdirector mèdic de l'Institut Pere Mata, en els mateixos arxius de la institució.[22]

---

18. Entrevista a Jordi Piqué i Padró, cap del Servei d'Arxiu i Documentació Municipal de Tarragona.

19. Piqué i Padró, J. (1998). *La crisi de la rereguarda. Revolució i Gerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, Abadia de Montserrat.

20. Entrevista al Dr. Carles Hervàs i Puyal. Llicenciat en Medicina l'any 1967 i doctorat per la UB el 1986 amb una tesi sobre la Història de la Anestèsia a Catalunya. Especialista en Anestesiologia i Reanimació. Ha desenvolupat tota la seva carrera professional com a cap de la Secció d'Anestèsia a l'Hospital Infantil de la Vall d'Hebrón. S'ha format com historiador a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra, on es doctorà en Història l'any 2004 amb una tesi sobre la Sanitat a Catalunya durant la República i la Guerra Civil.

21. Hervàs i Puyal, Carles: *Sanitat a Catalunya durant la República i la Guerra Civil. Política i organització sanitàries: l'impacte del conflicte bèl·lic.* Tesi doctoral publicada a Barcelona al 2004, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives i la Universitat Pompeu Fabra.

22. Annex 9.3, pàg. 133-135.

Pel que fa a l'equip mèdic que va treballar durant aquest període al preventori, s'ha de destacar la figura del Doctor Francesc Jimeno Vidal, que el 1937 es traslladà allí procedent de l'Institut Pere Mata per atendre els ferits de la guerra, ja que el sanatori va passar a ser hospital de sang especialitzat en traumatologia, com explica el Dr. Hervàs:

> El juliol del 1937 és quan comença a ser hospital militar, després del maig del 37, en el qual es produeix un enfrontament militar a Catalunya entre els anarquistes i trotskistes, contra els comunistes, el Govern de la Generalitat i el Govern de Madrid. Va haver-hi com una guerra civil dins d'una altra.[...] Va ser un enfrontament molt fort, i va acabar per desplaçar els anarquistes i trotskistes del Govern, i a més a més, el Govern de Madrid va aprofitar l'avinentesa per manllevar una sèrie de competències que consideraven que el Govern de la Generalitat havia agafat i que eren extraestatutàries, és a dir, que anaven més enllà d'allò que l'Estatut els permetia, com, per exemple, la conselleria de Defensa, que s'ocupava de tots els temes militars de la guerra i dins d'aquests, hi havia la sanitat militar.
>
> Fins aleshores els hospitals dedicats a atendre ferits de guerra eren competència de la Generalitat, però a partir del maig del 1937 van passar a dependre de la Jefatura de Sanidad del Ejercito de la República, i aleshores la sanitat de l'exèrcit va fer una planificació diferent i va decidir quins hospitals havien de ser hospitals per als militars, etc. D'aquests hospitals n'hi havia de diverses classes, i d'aquests n'hi havia d'especialitzats, perquè no atenien qualsevol mena de ferits, sinó que eren per acabar de tractar determinats problemes.
>
> Un d'ells era el de la Savinosa, que quan hi va estar l'equip del Dr. Jimeno Vidal, va ser un hospital de traumatologia, concretament per als ferits amb fractures. El Dr. Jimeno va ser, probablement, el millor traumatòleg d'aquell moment. Va estar al preventori gairebé un any, des del juliol del 37 fins al maig del 38.
>
> Durant aquest any, tal com he dit abans, al preventori s'hi van atendre ferits de guerra però que tenien ossos trencats, és a dir, fractures principalment en extremitats.23
>
> En el tractament que se'ls feia també els operaven, perquè tu pensa que si jo ara caic i em fracturo el fèmur no tindre cap ferida externa, perquè la trencadissa ha sigut de dins, però en la guerra la fractura és inversa, és a dir, un objecte extern, una bala o un tros de metralla, t'impacta a la

23. Fotografia de ferits de guerra al preventori. Annex 9.3, pàg. 119. Cedida pel Dr. Carles Hervàs i Puyal.

cama o al braç i travessa la pell, els teixits tous, arriba a l'os i el trenca, és a dir, totes les fractures de guerra van acompanyades d'una ferida, i per tant s'havia d'operar, és a dir, no només tractar la fractura de l'os sinó també la ferida.

Aleshores, quan s'està preparant la batalla de l'Ebre, que va començar al juliol però que ja la tenien prevista uns mesos abans, al maig del 38, preveient que des d'allí baix vindrien molts ferits, la Sanidad del Ejército de la Republica diu: "Necessitem aquest hospital per atendre tots els ferits de la batalla, però de caràcter general, és a dir, ferits de tota mena", aleshores, el Doctor Jimeno és enviat amb tots els seus pacients a Banyoles, al Monestir de Sant Esteve, on actualment hi ha l'arxiu comarcal del Pla de l'Estany. Allí muntarà el seu propi hospital en el qual anirà rebent ferits fins al final de la guerra, fins al febrer del 39.

Després de la marxa del doctor Jimeno, la Savinosa es converteix en Hospital base núm. 2 de l'exèrcit republicà. [...] Aquest es trobava en segon o tercera línia, perquè allí arribaven ja amb una intervenció feta i només calia supervisar-los i, si era necessari, sotmetre'ls a una altra intervenció. Aquesta va ser la funció de la Savinosa des del maig del 38 fins al novembre del 1939.

Per altra banda i també relacionat amb l'etapa en què el preventori va ser l'Hospital base núm. 2 de l'exèrcit republicà, a partir de 1938, trobem una informació en el treball de Bayerri,[24] segons la qual el doctor Allué diu que els malalts de guerra ingressats al preventori van ser afusellats amb l'entrada de les tropes nacionals, cosa que es pot desmentir, ja que l'historiador Jordi Piqué i Padró, en la conversa que vam mantenir, em van comentar que els ferits del preventori, probablement, fossin persones amb càrrecs polítics i/o soldats republicans que van poder travessar la frontera, ja que la retirada de l'exèrcit republicà a Tarragona va estar molt ben pautada:

En la majoria de casos eren gent amb responsabilitats polítiques, o bé oficials, i fins i tot soldats, com que la retirada republicana va estar molt coordinada, la gran majoria van marxar. Això no va ser una desbandada, sinó que va ser una cosa molt ben organitzada, de manera que bona part de l'exèrcit republicà de Catalunya va passar la frontera. Aleshores, jo crec que el preventori va quedar gairebé buit. I tot seguit van rehabilitar el preventori per tal que tornés a fer la funció de preventori antituberculós.

24. Bayerri Ortega, David: *Savinosa ja et conec!, op. cit.*

Anys 60-70. Colònies escolars i tancament

Un cop acaba la Guerra Civil el 1939, a Espanya s'instaura la dictadura franquista. Les conseqüències de la guerra i l'establiment de la dictadura provoquen una gran crisi social i econòmica. La població viu en situacions precàries. La mala alimentació, la falta de mesures higièniques i l'augment de població a causa de la immigració, provocaran un gran augment de casos de tuberculosi, tal com podem veure en la gràfica.[25]

A Tarragona, quan acaba la guerra, el preventori deixa de funcionar com a hospital de sang, i es reforma per tal que es pugui desenvolupar la funció de prevenir la tuberculosi en nens, tal com s'ha esmentat amb anterioritat. Finalment, el preventori es va inaugurar oficialment el 30 de juliol de 1945, segons la notícia publicada a *La Vanguardia*.[26]

Aquesta informació l'he poguda comprovar a través de les vivències que m'han explicat diversos testimonis que van estar interns en el preventori i historiadors experts amb els quals he pogut contactar.

D'una banda trobem els testimonis. Gràcies a diversos contactes personals i de vegades casuals, vaig poder contactar amb Víctor Ruiz Calvo[27], un senyor que quan tenia sis o set anys va estar ingressat al preventori durant tres mesos l'estiu de 1957 o 1958. El seu cas és atípic; la seva estada al preventori no va ser a causa que en el seu entorn familiar hi hagués malalts de tuberculosi, sinó que hi va anar per purificar-se amb aire net i pur, tal com ell ens ho relata:

> El motiu va ser perquè jo vivia a Xerallo, un poble de Lleida entre la Pobla de Segur i el Pont de Suert. Allí es va construir un fàbrica de ciment propietat de la Enher per tal de poder subministrar ciment a totes les preses d'aigua que estaven construint per aquella zona.
>
> Es va escollir aquesta localització perquè es va trobar una pedra molt bona per a la fabricació del ciment; era de molt bona qualitat i el ciment resultant era més que superior.
>
> La meva família era de Cantàbria, però quan es va construir la fabrica es necessitaven experts per tal de tirar-la endavant, així que l'any 50, com que el meu pare era mecànic, el van cridar per anar-hi a treballar, i el 51 vaig néixer jo a Xerallo. [...]

25. García Ferrandis, Xavier: *Aspectes epidèmics-assistencials de la tuberculosa a València durant la Guerra Civil Espanyola i postguerra immediata 1938-1941*. Universitat Catòlica de València. Annex 9.4, pàg. 140.

26. Annex 9.5, pàg. 143

27. Entrevista sencera a l'annex 9.1.1, pàg. 59.

> Quan jo tenia uns sis o set anys es van canviar els filtres de la fàbrica. Com que sortia tota la pols, aleshores van dir que tots els nens se n'anessin fora. Van envair els nens més petits al preventori de la Savinosa, les nenes a uns campaments al Pont de Suert i els més grans van ser enviats cap a la Vall Fosca.
>
> Vam baixar a Tarragona uns vint nens d'entre sis i nou anys. Era com en el conte del flautista d'Hamelín.

Al llarg de l'entrevista em va anar explicant com era un dia al preventori:

> Quan t'aixecaves esmorzaves, i després dinaves i sopaves, i durant el dia feies activitats com anar a la platja, gimnàstica…

Va rebre bon tracte tant del personal com dels altres nens. Ell recorda el següent:

> Molt bé, jo recordo a la senyoreta Doli com una santa, però això sí, eren molt rectes, hi havia molta disciplina.

En general la seva experiència personal va ser bona, no té mals records, no ho relata com una mala vivència, tot i això, no nega que hi poguessin haver casos més extrems, ja que ell en va veure un amb els seus propis ulls:

> Sí que recordo que hi havia un nen que es feia pipí al llit, i l'endemà al matí li pegaven diverses vegades i li deien de tot, pobret.

En canvi, hi ha unes altres versions sobre l'estada al preventori molt més traumàtiques. Arran de contactar amb els directors del documental *Els internats de la por* he pogut mantenir correspondència amb dues persones que van ser al preventori a inicis del 60. Un d'ells es diu Javier Moreno[28], té seixanta-quatre anys i viu a Madrid. I l'altre es diu Manuel Martínez Álvarez[29], té seixanta-sis anys i també viu a Madrid.

Igual que Víctor Ruiz, tant un com l'altre van ingressar quan eren nens, tenien nou i vuit anys, respectivament; tots dos hi van estar durant tres mesos:

> *Javier Moreno:* Tenía nueve años recién cumplidos. Llegué en junio de 1963. Volvimos a Madrid tres meses después, el 6 de septiembre, fecha en la que citaron a mis padres para que pasaran a recogerme a las nueve de la mañana en las oficinas del Servicio de Colonias Infantiles del Patronato, calle de Andrés Mellado, nº 29-31, de Madrid.

---

28. Entrevista sencera a l'annex 9.1.3, pàg. 70.

29. Entrevista sencera a l'annex 9.1.2, pàg. 62.

Manuel Martínez: Pues si mi memoria no me falla, tenía 8 años cumplidos en el mes de mayo anterior. Creo que fue sobre el año 1961-1962. Pues marché hacia el Preventorio Antituberculoso de la Sabinosa en el mes de septiembre del referido año y estuve allá ¡tres meses!

En ambdós casos, l'ingrés al preventori van ser per allunyar-los d'un entorn familiar marcat per la tuberculosi:

Javier Moreno: Fui allí por recomendación de un médico especialista de pulmón y corazón, que vivía en nuestro portal, quien, con su mejor intención, ignorando lo que en aquel siniestro lugar sucedía, les brindó a mis padres la posibilidad de que yo pasara gratuitamente unos meses de vacaciones en una colonia infantil, disfrutando del sol y de la playa.

Manuel Martínez: Al igual que todo hijo de padre o madre que padeciera tuberculosis pulmonar, se les recomendaba, aconsejaba y proponía, a nuestros padres, la posibilidad –muy beneficiosa y conveniente– de que dieran su autorización para que viajáramos a un determinado centro de prevención antituberculosa. Estos centros ya estaban establecidos para nosotros alrededor de todo el territorio nacional, y, supuestamente, estaban situados en localizaciones con unas condiciones muy apropiadas para la posible mejora y sanación de nuestra posible "intoxicación pretuberculosa" al estar conviviendo con enfermo o enfermos familiares de tuberculosis declarada y así confirmada por los distintos estamentos médicos nacionales....

Javier i Manuel coincideixen bastant en com era el dia a dia al preventori. Javier ho explica així:

Nos levantaban entre las ocho y las nueve –nunca sabíamos la hora que era porque no teníamos reloj. Después de ir al servicio (no había papel higiénico, nos limpiábamos con papeles de periódicos que tenían en los retretes ensartados en un gancho de alambre) y de asearnos en unas pilas alargadas que había en el centro (con agua de mar), operaciones que nos obligaban a realizar completamente desnudos mientras la guarra de la señorita se deleitaba contemplándonos desde la puerta sentada en un taburete, íbamos a desayunar (café con leche o una especie de colacao aguado, pan, galletas, mantequilla y mermelada), lo que constituía la única comida del día que no era vomitiva.

Después íbamos a la playa (éramos seiscientos niños en el preventorio, o sea que no todos los días nos tocaba ir a bañarnos) o a "jugar" a los pinares (no podíamos correr, ni siquiera ponernos de pie, so pena de recibir una tanda de bofetones y pasar el resto de la mañana de rodillas sobre las

palmas de las manos, machacándonos así los nudillos con el peso de nuestro propio cuerpo). Hacíamos algo de gimnasia, leíamos algunos tebeos de los que nos mandaban nuestros padres y que cambiábamos entre nosotros, jugábamos a las tabas o a la correa.

Sobre las dos de la tarde íbamos a comer, para mí uno de los peores momentos del día porque la comida era pura bazofia, daba asco, literalmente daba ganas de vomitar, sobre todo cuando ponían una especie de puré de sémola al que llamábamos "serrín"; las lentejas tenían piedras y "cocos" (unos bichitos diminutos parecidos a las pulgas), y no era infrecuente encontrarse con algún que otro gusano al levantar una hoja de lechuga de la ensalada. Los postres, aunque de muy mala calidad, eran aceptables: fruta, natillas, flan o arroz con leche. No nos daban más que un vaso y medio de agua para la comida y otro para la cena. Durante los tres meses de estancia allí una de las mayores torturas fue la sed.

Luego, tres horas de siesta, que debíamos pasar completamente inmóviles y de cara a los servicios, para no ver cuándo se acercaba la "señorita". Tenían un silbato metálico con el que nos daban en la cabeza si nos veían movernos (a más de uno lo descalabraron y salía sangrando), aunque fueran movimientos involuntarios durante el sueño.

Por la tarde volvíamos a los pinares a "reptar" por allí (solo nos permitían desplazarnos en cuclillas) o nos llevaban a rezar el rosario.

Sobre las nueve venía la tortura de la cena con nuevas dosis de basura que nos obligaban a ingerir (si nos negábamos, las palizas y los castigos eran enormes).

Y después, a dormir, para continuar con el calvario a la mañana siguiente.

I Manuel ho recorda de la següent manera:

Nos levantaban sí o sí sobre la una de la madrugada, todos en los pasillos y en fila, camino al final de las naves dormitorio, que desembocaban en la zona de aseos, y allí a orinar... (por cierto, que los lavabos situados en batería y en forma de isleta central, eran de hierro repujado y el elemento líquido que por sus grifos quejumbrosos salía era siempre ¡agua de mar! Posteriormente y ya sobre las nueve, éramos despertados, y rápidamente camino de la zona de comedores, allí nos servían una especie de leche procedente de "polvos del Plan Marshall" debidamente bautizada con agua para que cundiera más, junto con algunas galletas impresentables entonces, así que hoy, pues, imagínate.

Una vez salíamos de los comedores, la correspondiente "seño" nos conducía a cualquier rincón del entorno del preventorio, y allí se "acoplaba", y los niños de turno pues a idear la manera de entretener semejante aburrimiento. ¿Cómo jugar? Pues arrancando trozos de cortezas a los sufridos pinos, e intentar fabricarnos alguna especie de juguete que, eso sí, pasara la inquisitoria "aduana visual del Ama del Calabozo". También jugábamos a las socorridas tabas, que eran trozos de hueso procedentes de las articulaciones de las piezas de ganado que cocinaban en las cocinas (la verdad es que no he conseguido saber cómo, porque mi memoria no recuerda haber comido carne alguna, pienso que sería para el comedor de los mandamases y elegidos funcionarios).

Hacia las dos, hacíamos cola para entrar a los comedores de nuevo, y allí "disfrutábamos" de unos menús de auténtico lujazo... Si hoy teníamos garbanzos (en Cataluña, cigrons, si recuerdo bien), al día siguiente teníamos garbanzos con lentejas, al tercer día garbanzos con lentejas y judías, y así completaban un menú pero que muy rico, variado y sobre todo muy adecuado para recargar nuestros depósitos de vitaminas varias, muy agotadas por las circunstancias familiares y laborales. Bien. Al acabar tal comilona, nos desplazábamos hacia la rampa de entrada, y allí, a su izquierda, teníamos unos WC y lavabos en donde intentábamos calmar nuestra no saciada sed, pero el agua también procedía del mar. Eso sí, nos entreteníamos allí mismo a envolver con algún trozo de papel los trozos de bocatas que, sacrificando una parte de nuestras raciones de pan recibidas, rellenábamos y colocábamos bien para no perder tan suculento relleno. Que ¿de qué se componía? Pues está muy claro –para mí, evidentemente–, eran rellenados con los excedentes de las ensaladas que comíamos todos los días [...] Y esta era nuestra merienda habitual, ya que a pesar de que nuestros padres nos enviaban paquetes con chocolates, galletas, etc., las "manejantas" de turno nos las requisaban [...] y, bueno, el día que las parecía bien, nos invitaban a que, una vez abrían los armarios, nos sirviéramos alguno de los chocolates y demás dulces allí depositados.

Com es pot deduir de les seves paraules tots dos argumenten que van rebre maltractes per part del personal, cosa que contrasta amb el testimoni del Víctor, ja que ell fins i tot té un bon record del lloc, mentre que per Manuel i Javier va ser un infern:

Manuel: Todos, repito, todos los días amanecíamos con amenazas, éramos agredidos por cualquier motivo, insignificantes la gran mayoría. Camino de los comedores, si alguno sobresalía por hablar alto o moverse en exceso

(pues bueno, como cualquier niño que tenga ocho y hasta unos diez o doce años, siempre ha hecho) nos atizaban una ráfaga de buenas manitas con destino a nuestras caras.

Si éramos conducidos a aburrirnos bajo cualquier pino, y hasta la hora del "rancho", más de lo mismo, pero con una gravísima y despiadada sentencia amenazante –todavía lo recuerdo como si estuviera allí ahora mismo: me retumban sus odiosas voces– que era dirigida a infantes muy pequeños y que ya estábamos marcados por esa preocupación silenciosa de saber de la enfermedad de nuestros padres; siempre repetían la misma letanía: ¡Quien siga portándose mal, quien no nos obedezca, quien no nos haga caso, cuando pasen los tres meses, NO va a regresar a su casa junto a sus padres y hermanos, porque daremos parte de él y será conducido a algún reformatorio para menores del interior de Cataluña!

Javier: Frialdad, indiferencia y, cuando se terciaba, alguna hostia que otra o, lo más humillante, azotes en el culo completamente desnudos. La mía se llamaba Mari Carmen y era una borde y una sádica [...] Una vez, al volver del comedor, antes de que se acostaran para la siesta, con que los niños de su galería habían comido mal, o muchos de ellos habían tirado la comida debajo de la mesa y no quisieron presentarse los autores, los azotó a todos: veintitantos niños con los pantalones y los calzoncillos bajados hasta los tobillos desfilando ante esa puerca que les esperaba sentada para tumbarlos sobre sus rodillas y ponerles el culo como un tomate a azotazo limpio.

En tot cas, els tres testimonis coincideixen que amb la resta de companys –o *colegas*, com ells diuen– hi havia una bona sintonia, i com sempre passa i sempre passarà, amb alguns s'entenien més bé que amb d'altres, però en general la convivència era correcta.

D'altra banda, cap dels tres recorda cap mena de celebració, només Javier esmenta una festa:

Solo recuerdo la celebración de la noche de San Juan, supongo, porque hubo fuegos artificiales y fue a los pocos días de llegar.

Durant l'estada al preventori dels nens feien diverses sortides, això es pot veure al NODO[30], el noticiari franquista que es difonia als cinemes. Sobre aquesta qüestió, Manuel comentava el següent:

30. *La Sabinosa 1940*. (2018) < https://www.youtube.com/watch?v=xGXIoUqvBiU&feature=youtu.be> Consultat a YouTube, el 8 de desembre de 2020.

> Hice dos excursiones, una a una ermita cercana, en donde nos comentaron que su procedencia era de cuando los reyes visigodos abrazaron la religión católica.
>
> Y otra cuando nos llevaron a Tarragona, a contemplar ¡una corrida de toros! Yo me he criado entre Goya y Ventas, en Madrid, y desde el colegio siempre nos llevaban a la plaza de toros de Las Ventas a ver espectáculos taurinos con enanos y demás, pero ocurre que yo siempre he sido un recalcitrante amante de todo tipo de animal, o sea que la excursión me vino pero que "muy bien" [...] Recuerdo que nos llevaron en autobús de línea [...] Una vez subimos todos en el autobús de línea, de pie en el centro del bus, noté como una pareja nos miraba fijamente, y comentaban algo entre ellos con gesto de tristeza y a continuación recuerdo que me regalaron un paquete pequeño de galletas (de aquella entraban como media docena). Pero debido a que les escuché comentar: ¡Pobrecitos, que mala pinta tienen, con lo pequeños que son, serán huérfanos recluidos en algún orfanato!, yo no me callé, porque me sentí herido y ofendido.

S'ha de remarcar que tant Javier com Manuel ho recorden com una experiència molt dura i trista, i que els va marcar per sempre. Manuel ho explica amb sentiment:

> [...] sé que me quedaron en el pen drive de mi memoria quizás las anécdotas más importantes, junto a las más dolorosas. Mantengo frescas en mi memoria las agresiones, así como las diversas maneras de atizarnos, y a todos juntos. En fin, solamente deseo que quien tenga acceso a estos renglones rectos, pero muy sinuosos y torcidos en el apartado muy triste y, por qué no decirlo, también traumatizado de mi memoria Infantil [...]

Una vivència també compartida per Javier:

> Todo fue triste y sórdido en aquel lugar. Ni siquiera las horas de recreo eran divertidas. Tanto si íbamos a jugar a los pinares como si íbamos a la playa (excepto en el mero momento del baño) teníamos prohibido ponernos de pie y, por supuesto, correr y saltar. Debíamos permanecer sentados en el suelo [...]
>
> No hay nada positivo que pueda destacar de mi estancia allí [...]

S'ha de dir que altres testimonis com els que trobem en diversos blogs[31] coincideixen en les males experiències i fins i tot avui dia, que ja són homes fets i drets, han plorat quan s'han acostat o han visitat l'edifici.

---

31. Klostenos, S., & Perfil, V. (2018): *Preventorio La Sabinosa. Scila. Lasabinosa-scila.blogspot.com*. (blog), https://lasabinosa-scila.blogspot.com/, consultat el 8 de desembre de 2018.

Per altra banda, a part del testimonis dels interns, trobem la visió dels treballadors del preventori. Gràcies al meu avi vaig poder entrevistar al Sr. Francesc Barriac, un amic que va treballar al preventori com a catequista:

> Vaig estar-hi durant cinc anys. Vaig començar l'any 1959. Hi anàvem els dissabtes o diumenges. [...] Jo feia la catequesi perquè d'aquesta part se'n cuidaven els claretians que en aquella època eren la congregació mariana, i nosaltres érem congregants marians i aleshores nosaltres anàvem a fer catequesi a aquells nens d'allí baix.

Per a ell un dia al preventori era així:

> Nosaltres a part de fer catequesi també ajudàvem a fer activitats. Per exemple hi havia classes de teatre, de música, d'esports...
>
> Si anàvem a jugar a futbol jugàvem amb ells, nosaltres teníem el nostre equip i ells el seu, però mai els vaig veure que anessin al Nàstic, sinó que els partits els fèiem al camp de futbol d'allí, que era molt gran. [...] Ens els emportàvem a la platja, ja que la Savinosa estava allí al costat. Baixàvem per un caminet fins a arribar a la platja, allí els preníem amunt i avall agafant petxines, que aleshores n'hi havia molts, de caragols. [...]
>
> El pare Pallars com que sabia música els hi tocava i els feia cantar. I també fèiem alguna obra de teatre. Sempre per distreure'ls una mica, perquè tenien una vida molt monòtona.

M'explicava que hi havia bona relació tant amb els nens com amb el personal, tot i que comentava el següent:

> Pensa que allí hi havia una gran activitat, però sempre hi havia algun nen esquerp, això ja se sap. Fins i tot hi havia moments que hi havia fins a trescents nens i els anàvem dividint en grups de vint aproximadament i, és clar, n'hi havia que funcionaven bé i altres que no, però per regla general estaven tots bé.

Un altre contacte que vaig trobar va ser el d'una persona que s'estima més romandre en l'anonimat, el pare de la qual era transportista de menjar al preventori:

> El cridaven i portava del magatzem els sacs de fesols, llenties, i coses així, com un mercader. [...] No teia cap contacte amb els nens, ell només feia un servei i ja està. Jo l'acompanyava, però era molt petit, només recordo que estava assegut al carro. Mai vaig tenir cap relació amb els nens, i a més, crec que no et deixaven.

Tal com ell explica, aquesta era la visió de la gent de l'època sobre els nens que es trobaven allí:

> Pensa que tothom deia que eren malalts, i no t'hi acostaves per no contagiar-te. Per exemple, recordo que la meva mare em deia que no m'hi acostés per no posar-me malalt com ells. I potser no ho estaven, però en aquell temps es veia així.

Totes aquestes vivències van tindre lloc fins el 1967, any en què es tancà el preventori de la Savinosa.[32]

L'any 1970, a causa d'una riuada del Francolí[33], moltes persones que vivien en barraques a la llera del riu van quedar desemparades i sense una llar on viure. Aleshores, les autoritats administratives van decidir allotjar setanta-tres d'aquestes famílies al preventori, hi van estar mentre es construïa el barri de *La Esperanza*, que actualment ja no existeix. Les famílies van romandre allí fins al 1976.

Un cop van marxar del preventori, aquest es va tancar de nou; tancament que perdura fins avui en dia, tot i que s'hi van fent actuacions tal com es pot veure en la fitxa del seguiment de l'immoble de l'arxiu de la Diputació.[34]

De fet en aquests quaranta-dos anys que fa que és tancat, s'han volgut iniciar diversos projectes tal com es descriu en el següent capítol.

Projectes i més projectes

Des del 1976, moment en què van ser traslladades les últimes persones que allí s'allotjaven, l'edifici del preventori ha estat abandonat. Aquest abandonament, que s'allarga fins avui en dia, ha fet que, òbviament, amb el pas del temps s'hagi deteriorat cada cop més, tenint en compte que no se n'ha fet cap mena de manteniment. Avui els edificis estan en ruïnes, tal com es mostra en les fotografies de l'annex 9.5[35]. Durant més de quatre dècades no ha tingut cap tipus de funció i només ha servit de motiu fotogràfic per aquells que gosaven aventurar-se entre les runes, posant en risc la seva

32. Annex 9.5, pàg. 145.

33. Especials TAC12: «El problema del barraquisme a Tarragona», 2016. *Tac12.alacarta.cat.* https://tac12.alacarta.cat/especials-tac12/capitol/documental-el-problema-del-barraquisme-a tarragona, consultada el 8 de desembre de 2018, i annex 9.5, pàg. 147.

34. Annex 9.5, pàg. 151-152.

35. Fotografies actuals. Annex 9.6, pàg. 222-255.

integritat, i també per dur-hi a terme activitats paranormals per part de seguidors d'aquestes teories.

Tant la Diputació, actual propietària de l'edifici, com d'altres entitats de Tarragona –l'Ajuntament, el Col·legi d'Arquitectes, etc.– han anunciat l'elaboració de projectes, propostes molt variades, cap de les quals s'ha dut a terme. A continuació, presento una cronologia de les propostes i notícies més rellevants que estan recollides en l'annex 9.5 de la pàg. 148 a la pàg. 194:

• *1977:* Proposta d'enderrocar el preventori[36]

• *1978:* Petició d'autorització de Ramon Molins Cusidó per convertir en aparcament, durant tres mesos d'estiu, set mil metres quadrats de terrenys de la Savinosa per 120.750 pessetes.

• *1979:* Habilitació d'un dels pavellons de la Savinosa com a magatzem i nomenament del Sr. Simó Baya com a vigilant.[37] Es torna a demanar l'autorització per fer l'aparcament, aquest cop a petició de Juan Aguadé Recasens.

• *1980:* Proposta d'ubicació de les instal·lacions universitàries a la Savinosa.

• *1985:* El 9 de maig és publicà el «Concurs d'idees», al qual es presenten dinou projectes. Les bases del concurs es troben en l'annex 9.5, pàg. 154.

• *1986:* El 16 de gener es convoca una reunió del jurat per resoldre el Concurs d'idees per a l'ordenació i utilització de la finca de la Savinosa. El 28 de febrer es decreten els projectes finalistes. Són els següents: *Front al Mar*, que pertany al Sr. Josep M. Roca i Tarragó; *Júlia*, del Sr. Xavier Romaní i Bové i el Sr. Estanislau Roca i Blanch; *La costa*, del Sr. Salvador Tarragó Cid, del Sr. Santiago Sindreu Pedragrosa i el Sr. Santiago Vela Parés, i 2002, que pertany al Sr. Xavier Climent Sánchez. Però el mateix any es publica al *Diari de Tarragona* que el concurs s'ha declarat desert.

• *1987:* Noticia al diari: «La decadència del preventori després de 18 anys d'abandonament».

• *1991:* Acord entre l'Ajuntament i la Diputació per crear una fundació que gestioni un centre d'estudis superiors d'hostaleria junt amb un hotel de 5 estrelles. També les famílies de persones amb discapacitat demanen la Savinosa, mitjançant una carta a l'alcalde, com a equipament adaptat a les condicions dels pacients, ja que fan falta places per a aquestes persones en equipaments adequats.

• *1993:* Es recupera la proposta de 1980. Es torna a plantejar ubicar la Universitat a la Savinosa.

---

36. Memòria del projecte de demolició. Annex 9.5, pàg. 148-150.

37. Fitxa del seguiment de l'immoble a l'arxiu de la diputació. Annex 9.5, pàg. 151-152.

• *1999:* La Savinosa queda abandonada, ja que la Diputació aparca els projectes de qualsevol tipus d'equipament turístic, per l'ajuda de 2.501 milions de pessetes concedida a través dels fons Feder de la Unió Europea.

• *2000:* Al gener la Diputació persisteix en edificar. Hi ha tres empreses que volen construir: una, un hotel; l'altra, un balneari, i la darrera, una escola. Però el mateix any, l'Ajuntament vol enderrocar l'edifici i demana prèviament la descatalogació del preventori per poder declarar-ho zona verda. A l'agost, l'Ajuntament no admet cap dels tres projectes de construcció a la Savinosa.

• *2003:* Es proposa ubicar-hi un complex urbanístic per a gent gran.

• *2004:* Es proposar canviar la Savinosa pel solar de l'hotel Imperial Tàrraco.

• *2007:* El 29 de juny l'alcalde, Fèlix Ballesteros, i el rector de la Universitat Rovira i Virgili, Francesc Xavier Grau, donen un impuls a la construcció d'un Centre Internacional de Difusió de la Cultura Mediterrània. El mateix any es proposa la Savinosa com a opció per acollir un centre aquàtic.

• *2011:* Proposta per construir-hi un balneari.

• *2012:* Es reprèn el projecte de demolició del 1977. Al llarg de l'any sorgeixen diverses notícies relacionades amb el preventori, una d'elles tracta sobre testimonis que hi van estar. I n'hi ha dues més que fan una crítica a l'estat en què es troba el preventori.

És en aquest any que la Diputació intenta tornar a activar el projecte de descatalogació, tal com m'explica el Sr. Joan Tous Gomà-Camps, president del Col·legi d'Arquitectes:

> En els últims cinc, sis anys la Diputació va intentar tornar a activar el projecte. La Diputació i, de fet, tothom. Hi havia com la mirada general de partir de la base que era molt difícil donar-li un ús i mantenir els edificis, ja que era bastant incompatible, primera perquè la tipologia dels edificis és molt concreta, aquest sèrie de pavellons molt simètrics relativament estrets pensats per a un ús molt concret, molt específic, i segon, per la finalitat amb què va ser construït. Per això va haver-hi aquest consens de que era difícil activar la Savinosa amb nous usos i mantenir els edificis. La Savinosa és un edifici que està catalogat. La catalogació d'edificis es fa pel seu valor històric, artístic, cultural, patrimonial, etc. Estan protegits; amb diferents graus de protecció.

• *2013:* La Diputació decideix descatalogar el preventori. Això ho fa gràcies a un conveni amb el Col·legi d'Arquitectes.

Tal com em va explicar el mateix Sr. Joan Tous, primer es va signar un conveni i després es van publicar les bases del concurs que inclouen la descatalogació, que es refereix a treure-li la protecció per poder-lo enderrocar.

> […] la diputació va fer un principi d'acord amb el Col·legi d'Arquitectes perquè els ajudés amb tot el procés de reactivació, on un dels punts era la descatalogació […] i dir si s'havien de mantenir o no els edificis, si s'hi podien fer altres edificis addicionals… I, amb aquesta idea, es convoca un concurs.

Durant aquest any es van fer unes reflexions obertes[38] per tal que la gent opines sobre el tema en qüestió, tal com Joan diu:

> Aquestes van ser com unes reflexions obertes, promogudes entre la Diputació i el Col·legi d'Arquitectes. Van constar de dues sessions obertes, on la gent podia opinar sobre el tema, com si s'havia de tirar a terra o no, o si havien de mantenir les zones verdes o no… Però tot i les discrepàncies, hi havia aquesta primera orientació de descatalogar, perquè, si no, aquí no s'hi pot fer res.

• *2014:* S'informa que la descatalogació del preventori s'aconseguirà aquest any mateix[39], però tres mesos més tard no s'ha fet res, la Savinosa segueix igual com estava un any abans.[40]

• *2015:* El 7 de setembre s'obre el concurs[41] per a la proposta d'investigació global de l'antic preventori de la Savinosa. Aquest procés me'l va explicar el Sr. Joan Tous:

> És un procediment pel qual l'Administració obre un procés de participació on es presenten diferents arquitectes, després es fa un procés de selecció i es tria el que es considera millor per encarregar-li aquesta feina. […] L'objectiu era la valoració de si s'havia de descatalogar o no, és a dir, si es considerava que els edificis tenien un valor important i que, per tant, s'havien de conservar inclús com a memòria històrica del lloc, o bé si es considerava que estaven en mal estat i que, per tant, com que s'havien anat degradant ara costaria molt rehabilitar-los […]

38. Reflexions. Annex 9.5, pàg. 219-221.

39. Annex 9.5, pàg. 196.

40. Annex 9.5, pàg. 197 i 198.

41. Annex 9.5, pàg. 200.

El Sr. Jaume Mutlló, arquitecte de la Diputació em va dir com va ser aquest concurs:

> Es van presentar trenta equips, i es va fer un procés de selecció amb un tribunal on hi havia membres del Col·legi d'Arquitectes, de la Diputació, algun arquitecte de prestigi i arquitectes de la Comissió d'Urbanisme i Patrimoni de la Generalitat. Aquest tribunal va seleccionar cinc equips. A aquests cinc, se'ls va demanar que afinessin i concretessin més les propostes sobre la solució que proposaven per al conjunt i, finalment, se'n va triar un.

Així explica el Sr. Joan Tous en què consisteix el projecte que finalment se suposa que és el que es durà a terme:

> De fet el projecte guanyador, el que va proposar, resumidament, és mantenir el gruix dels edificis, o almenys aquells edificis que conformen l'estructura principal del preventori. En la defensa, posava molt en valor l'espai que generaven els edificis entre ells. Ho feia des de la mirada de que aquests edificis generaven una mena de carrers i places entre ells, d'aquesta manera es posava en valor l'espai buit. Un cop escollit el guanyador, que van ser Fusas i Viader, (dos arquitectes de Girona), el Jorge Perea, (arquitecte de Barcelona), i Jordi Mancilla, (arquitecte de Barcelona), se'ls hi encarrega la feina.

• *2017:* El 19 de gener es presenta l'equip guanyador del concurs[42].I el mateix any es diu que el futur de la Savinosa no es decidirà fins al 2018.[43]

Però avui en dia, tal com podem veure, cap d'aquests projectes ha arribat a bon port. Enguany, el 2018, semblava que la situació s'havia desencallat, ja que s'havia dit que es faria públic el projecte guanyador aquest any en què acabo el treball, i que la reforma començaria el 2019.[44]

Malauradament, no fa ni una setmana, concretament el 8 de desembre, en la recta final d'aquest treball de recerca, s'ha publicat un article al *Diari de Tarragona*, titulat «*La reforma de la Savinosa tampoco será en 2019*»[45], que parla d'un nou ajornament d'aquestes actuacions. De nou, projectes i més projectes…

---

42. Annex 9.5, pàg. 201.

43. Annex 9.5, pàg. 202-203.

44. Annex 9.5, pàg. 204 i 205.

45. Annex 9.5, pàg. 206.

El Sanatori de Nostra Senyora de la Salut

En el moment en què es construeix el sanatori, Espanya es troba en època de postguerra, en plena dictadura franquista. El nivell socioeconòmic del país és relativament baix, la tuberculosi encara és una de les malalties latents en el moment.

A Tarragona es va construir l'any 1945 el Sanatori de Nostra Senyora de la Salut, popularment conegut com a «Casablanca».

Abans que aquest es construís hi havia el Lazareto del Puerto. Un petit fortí en mal estat que en el seu temps va formar part de les muralles de Tarragona. Durant l'època dels romans era una torre de defensa que permetia veure i vigilar l'arribada dels enemics.

Abans de construir-se el sanatori, el llatzeret es va destinar als malalts tuberculosos que procedien dels vaixells que arribaven al port.

El 1945 es comença a construir un edifici com a ampliació de l'antic llatzeret, ja que arriben una comunitat de monges per fer-se'n càrrec. Els metges que tractaven els pacients procedien de la Diputació de Tarragona i de la Direcció Provincial de Sanitat, com el doctor Mallafré i el doctor Pere Pérez.

Aquest va ser inaugurat com a Sanatori de Nostra Senyora de la Salut el 1945. Popularment es coneixia com a «Casablanca» perquè l'antic edifici construït que hi havia allí era de color blanc. Pel que fa al nom oficial, ve donat perquè quan una persona estava malalta es resava a Nostra Senyora de la Salut.

En un inici només es rebien malalts tuberculosos, ja que els hospitals generals no els volien perquè la tuberculosi es propaga molt ràpidament, i així els aïllaven. Aquests eren cuidats per les monges, gràcies al que rebien de l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla.[46]

El nou complex era propietat de la Diputació, que va posar tot el personal i tot el material necessari. El Sanatori de Nostra Senyora de la Salut va ser un projecte dirigit per J. M. Garreta, l'arquitecte de la Diputació Provincial.

Aquest terreny tenia una extensió total de 13.675 metres quadrats, però només van ser edificats 1.051 metres quadrats. L'edificació té forma de ela; té tres plantes que sumen uns 2.083 metres quadrats i un servei de bugaderia de 173 metres quadrats, en total hi ha 2.256 metres quadrats edificats.

Les tres plantes estan dividides en planta baixa, intermèdia i superior. En la planta baixa s'hi trobaven els serveis, lavabos, serveis administratius, església, direcció, cuina, bugaderia...; la planta intermèdia estava destina-

46. CANALS, Mª Luisa: *Sanatorios: Nuestra Senyora de la Salut,* Tarragona, 1982.

da a les dones, i la superior, als homes. Ambdues estaven dividides en dos departaments, un destinat a malalts infecciosos i l'altre per a malalts tuberculosos. Hi havia un total de setanta a vuitanta places i, en un inici, es pagaven quinze pessetes per llit i dia.

Des que va ser inaugurat fins al seu tancament va seguir fent la seva funció. Durant aquests anys, al sanatori hi treballava molta gent.

Vaig poder contactar amb el Dr. Ramon Magaroles, que va estar treballant allí des del 1983 al 1995/1996 com a metge adjunt de pneumologia.

En l'entrevista em comenta que:

> La tipologia dels pacients que ingressaven a Casa Blanca podríem dir que era una mica «peculiar» des del punt de vista sociocultural. Això vol dir que sovint es podien generar problemes de convivència entre els mateixos pacients, baralles incloses, ocasionalment amb algun ganivet a les mans, cosa que havia obligat a avisar la Guàrdia Urbana...
>
> Una anècdota curiosa és la següent: al voltant de l'hospital [sanatori] sempre hi havia una munió de gats i gates que criaven i recriaven al llarg de l'any. En una ocasió, una pobra gata prenyada, aprofitant una porta oberta, es va colar a l'interior de la segona planta sense que ningú se n'adonés i no va trobar millor lloc per a parir que dins d'un armari obert del passadís...
>
> A tall d'anècdota però, sobretot, de profund i afectuós record, vull explicar que, coincidint amb l'inici de la immigració, van començar a ingressar pacients procedents de l'Àfrica subsahariana que no coneixien gens ni mica les nostres llengües. Però n'hi havia un, de Senegal, molt intel·ligent. Era fill d'un sergent de l'exèrcit colonial, que l'havia apallissat sovint des de ben petit. Això l'havia marcat molt, fins al punt de fer-li abandonar el seu país, entre altres motius. La seva formació havia estat la d'una escola musulmana des de petit i, malauradament, no va estudiar res més. Però parlava perfectament l'àrab, el francès, el wòlof –l'idioma nacional i oficial del Senegal– i també l'anglès i l'espanyol. Vaig tenir temps de poder parlar llargues estones amb ell i em va fer conèixer de primera mà la seva desgraciada història i la duresa de la seva vida. Em va ser de molta utilitat com a intèrpret dels seus companys, també pacients, amb els quals em vaig poder comunicar gràcies a ell. El recordo perfectament, ara que ja no hi és, amb admiració i molt d'afecte.

Per a ell va ser una gran experiència:

> *Va ser una època de la meva vida professional que recordo amb «carinyo». Era un centre petit en el qual tots ens coneixíem, personal sanitari, administratius, perso-*

nal de serveis. Érem una petita gran família. Crec que, entre tots hi vam fer una bona feina.

Des del seu tancament el 2005, el sanatori es troba abandonat, perquè se'n va construir un de nou en un altre emplaçament: l'Hospital Sociosanitari Francolí.

Durant la meva recerca sobre el sanatori de Casablanca he trobat que un estudi d'arquitectes de Barcelona va realitzar un projecte per millorar i modernitzar les instal·lacions aprofitant la magnífica localització. El projecte rebia el nom de *Centro Sociosanitario Casablanca en Tarragona.*[47] Va ser dirigit per Fermín Vázquez i Vicente Benítez i publicat l'any 2009. Aquesta proposta anava més enllà de construir una simple caixa tancada, buscava la dissolució dels límits entre els espais interior i exterior per aconseguir una continuïtat natural sense límits, on l'exterior estigués sempre present a l'interior.

El complex que es proposava estava dissenyat des de la innovació i l'eficàcia, a més d'estar adaptat al clima, amb un material metàl·lic sensible a les orientacions i a la radiació solar.

Tenia diversos patis centrals que perforaven tot l'edifici per permetre l'entrada de llum a totes les plantes, i així gairebé totes estàncies podien gaudir de llum natural. També estava dotat d'espais exteriors amb privacitat i protegits de les radiacions solars per als residents, que rebien la generosa llum de la Mediterrània conduïda i matisada de diverses maneres.[48]

He trobat notícies que feien referència aquest projecte.[49] Però mai no es va dur a terme i el sanatori de Casablanca roman també en l'oblit.

Conclusions

Ja en la introducció s'indicava la poca informació bibliogràfica existent sobre el tema dels sanatoris i preventoris a Tarragona, cosa que durant l'elaboració d'aquest treball de recerca he pogut confirmar. Aquesta seria una primera conclusió general: el desinterès sobre el tema per part del món acadèmic i de les administracions. És per això que les conclusions que se-

47. Annex 9.8, pàg. 264.

48. Centro socio sanitario Casablanca en Tarragona, Pm, Mt + B720 Fermín Vazquez + Vicente Beneitez – Beta Architecture. (2018). *Beta-architecture.com*. http://www.beta-architecture.com/centro socio-sanitario-casablanca-en-tarragona-pm-mt-b720-fermin-vazquez-vicente-beneitez/, consultada el 8 de desembre de 2018.

49. Annex 9.8, pàg. 263.

gueixen són reflexions personals a partir de les vivències que els testimonis m'han transmès i de la recerca en l'hemeroteca, als arxius –municipal i de la Diputació– i internet.

1. L'impacte de la tuberculosi entre la població comporta la construcció d'un gran nombre de sanatoris i preventoris arreu d'Europa, la qual cosa va suposar una gran inversió de diners. Això ens porta a pensar que la tuberculosi va ser realment una epidèmia. Tant és així que es desenvolupa un sistema sanitari d'aquests establiments. És a dir, que es destinen molts diners a la prevenció i curació d'aquesta malaltia.

2. Curiosament, tot i aquesta gran extensió, existeix un desconeixement de la majoria de la població sobre aquestes institucions, tant a Espanya en general com a Tarragona, lloc on se situa el preventori de la Savinosa i el sanatori de Casablanca.

3. A aquest desconeixement s'hi afegeix la poca informació que hi ha sobre el preventori de la Savinosa a l'abast del públic, tant és així que hi ha informacions confuses en el transcurs de la història de l'edifici. Per exemple, si bé en un inici, i segons l'únic llibre on hi trobem referències prèvies a la construcció, es pot pensar que es volia destinar a ús sanatorial, tal com es pot deduir per l'existència d'un dipòsit de cadàvers, segons indagacions posteriors sembla que més aviat va ser un preventori, o bé ambdues coses a partir de la construcció el 1929. Això ho confirma la troballa dels plànols.

ALEXANDRA RION MARQUÉS
Col·legi Lestonnac-L'Ensenyança

Bibliografia

Bayerri, David (2013): «Savinosa, ja et conec!», dins de *Desig de saber: Premis Consell Social URV als millors treballs de recerca de secundària (2009-2011)* / Jordi Gavaldà Casado (ed. lit.), Tarragona: Publicacions URV.

Canals, Mª Luisa (1982): *Sanatorios: Nuestra Senyora de la Salut,* Tarragona.

Centro socio sanitario Casablanca en Tarragona: Pm, Mt + B720 Fermín Vazquez + Vicente Beneitez – Beta Architecture. (2018). *Beta-architecture.com.* http://www.beta-architecture.com/centro socio-sanitario-casablanca-en-tarragona-pm-mt-b720-fermin-vazquez-vicente-beneitez/, consultada el 8 de desembre de 2018.

Especials TAC12: «El problema del barraquisme a Tarragona», 2016. *Tac12.alacarta.cat.* https://tac12.alacarta.cat/especials-tac12/capitol/documental-el-problema-del-barraquisme-a tarragona, consultada el 8 de desembre de 2018.

García Ferrandis, Xavier (2013): *Aspectes epidèmics-assistencials de la tuberculosa a València durant la Guerra Civil Espanyola i postguerra immediata 1938-1941.* Universitat Catòlica de València.

Health and charity Works, a major concern of 1948. Biblioteca virtual de prensa histórica de MCU.

Hervàs i Puyal, Carles (2004): *Sanitat a Catalunya durant la República i la Guerra Civil. Política i organització sanitàries: l'impacte del conflicte bèl·lic.* Tesi doctoral publicada a Barcelona al 2004, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives i la Universitat Pompeu Fabra.

Klostenos, S., & Perfil, V. (2018): *Preventorio La Sabinosa. Scila. Lasabinosa-scila.blogspot.com.* (blog), https://lasabinosa-scila.blogspot.com/, consultat el 8 de desembre de 2018.

La Sabinosa 1940. (2018) <https://www.youtube.com/watch?v=xGXIoUqv-BiU&feature=youtu.be> Consultat a YouTube, el 8 de desembre de 2020.

Piqué i Padró, J. (1998): *La crisi de la rereguarda. Revolució i Gerra Civil a Tarragona (1936-1939).* Tarragona: Diputació de Tarragona, Abadia de Montserrat.

Vives Recasens, F. (1929): *Tarragona Benéfica.* 4 de setembre de 1929. Tarragona: Talleres Topográficos Sucesores de Torres & Virgili.

ELS ARXIUS EN EVOLUCIÓ PERMANENT

DEL PAPER AL DOCUMENT ELECTRÒNIC

Joaquim Nolla Aguilà

Aquest article fa un repàs a les principals funcions dels arxivers en l'administració actual i descriu els canvis i adaptacions que s'han dut a terme a l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Tarragona amb especial referència als documents digitals.

This article reviews the main functions of archivists in the current administration and describes the changes and adaptations that have been implemented in the Administrative Archive of Tarragona City Council, with particular reference to digital documents.

PARAULES CLAU:
Tarragona, arxius, documents digitals, administració pública

KEYWORDS:
Tarragona, archives, digital documents, public administration

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Tot i la imatge que, potser, alguns tenen d'una professió amb pocs canvis, fins i tot romàntica, dels arxivers, el cert és que els arxius han estat sempre en constant evolució.

Aquella vella professió –ens remuntaríem a l'època antiga– de quan van aparèixer els primers arxius conservats en palaus i temples com a institucions amb entitat pròpia (a Grècia s'anomenaven *Arkheion* i a Roma, *Tabularium)* ha evolucionat. Al llarg dels segles s'han adaptat a les noves demandes socials (els arxius, com a dipòsits de documents han estat els garants del drets i deures basats en les proves documentals, sí, però també, sobretot a partir del segle XIX, han estat els graners de la història, el lloc on anar a cercar el coneixement del passat) i els professionals que n'han tingut cura sempre s'han aplicat per ajustar-se a les noves demandes.

Durant segles els arxivers havien tractat la documentació quan els arribava i la seva principal funció era vetllar per la seva conservació i posar-la a disposició d'uns usuaris «privilegiats». El seu treball era descriure i conservar la documentació per tal de disposar d'instruments que en permetessin la localització quan es necessités. Podríem dir que era una feina bastant passiva, però, a partir de la segona meitat del segle XX, els arxius comencen a experimentar una important evolució i, per tant, la feina dels arxivers esdevé molts més activa. L'arxivística ja no s'ocupa només dels arxius històrics, sinó també dels arxius administratius, dels arxius de gestió. A causa de l'enorme volum de documentació i de les necessitats informatives de les societats democràtiques, que demanden l'accés dels documents a la ciutadania, ha canviat notablement la concepció dels arxius i el tractament dels documents. Per exemple, apareix el concepte de cicle vital dels documents i neixen els SGD (sistemes de gestió documental). Els arxivers passen a implicar-se en tot el procés essent proactius amb relació a la creació i el cicle de vida dels documents. Fins i tot canvia el nom dels professionals, ara tenim una «nova professió»: els gestors de documents.

De fet, l'any 2010, l'Associació d'Arxivers de Catalunya va acordar un canvi substancial, passant a ser l'Associació d'Arxivers - Gestors de Documents de Catalunya, encabint tots els perfils professionals que actuen en algun moment del cicle de vida de la documentació.

Els canvis per adaptar-se a la nova realitat també es donaren, prèviament, a la legislació, a Catalunya, ja es va incloure a la Llei 10/2001, de 13 de

juliol, d'arxius i documents la definició del SGD (sistema de gestió documental):

> «Sistema de gestió documental: el conjunt d'operacions i de tècniques, integrades en la gestió administrativa general, basades en l'anàlisi de la producció, la tramitació i els valors dels documents, que es destinen a la planificació, el control, l'ús, la conservació i l'eliminació o la transferència dels documents a un arxiu, amb l'objectiu de racionalitzar-ne i unificar-ne el tractament i aconseguir-ne una gestió eficaç i rendible.»

Així mateix, la norma ISO 15489-1: 2001. Que va ser la primera norma ISO elaborada per a la gestió integral dels sistemes d'arxius, els arxius i els documents, defineix la gestió documental com:

> «La gestió documental consisteix a controlar de manera eficient i sistemàtica la creació, la recepció, el manteniment, la utilització i la disposició dels documents.»

Podem dir que la necessitat de gestionar grans volums documentals crea una nova professió? No ben bé. És la mateixa però amb matisos i, en molts llocs, essent la mateixa persona la que desenvolupa les dues funcions. L'arxiver continua treballant per tal de conservar i difondre els documents ja produïts i el gestor documental treballa des d'abans que aquests neixin, definint un SGD que controli tot el cicle de vida dels documents, conservant els essencials, expurgant els que no ho siguin, fixant l'accés a les oficines i preparant la documentació per quan aquesta ingressi a l'arxiu.

Temps enrere, la formació de l'arxiver consistia, bàsicament, a tenir coneixements d'història i ciències auxiliars com la paleografia i la diplomàtica. Per ser un bon gestor documental s'ha d'anar molt més enllà, ha de tenir coneixements legislatius que canvien constantment, ha de conèixer a fons la institució i, a més a més, ha de tenir una certa base informàtica. Encara paint aquests canvis, ara ens trobem davant nous reptes, noves funcions que ens ho capgiren, en part, tot. La irrupció de les ja no tant noves tecnologies de la informació i la comunicació ens endinsa a un nou present i un futur que no acabem de veure. L'aparició dels documents electrònics ha comportat uns canvis radicals. Estem davant d'una transició cap a un nou model, no solament de gestió, sinó de creació dels documents. El paper, ja no existirà, els documents ja no són tangibles, els edificis per a preservar-los potser tampoc?

Durant molts anys la legislació que parlava dels arxius era poca i perdurable en el temps, quasi bé sempre centrada en la definició dels arxius (patrimoni documental) o l'accés al documents:

> Llei 16/1985, de 25 de juny, del patrimoni històric espanyol
> *Article 59*
> 1. Són arxius els conjunts orgànics de documents, o la reunió de diversos d'aquests, reunits per les persones jurídiques, públiques o privades, en l'exercici de les seves activitats, al servei de la seva utilització per a la investigació, la cultura, la informació i la gestió administrativa. Així mateix, s'entenen per arxius les institucions culturals on es reuneixen, es conserven, s'ordenen i es difonen per als fins esmentats anteriorment els dits conjunts orgànics.

- La Constitució de 1978 estableix el dret d'accés a la informació pública referint-se específicament a l'accés als registres i arxius de l'Administració.
- La Llei 16/1985, del patrimoni històric espanyol, regula que per defecte la consulta a aquest és lliure amb autorització administrativa, amb excepcions relatives a les dades personals i les matèries classificades.
- La Llei 30/1992, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú, en l›article 37 regulava el dret d'accés als registres i als arxius. Si un expedients estava finalitzat aquest era de lliure consulta, tret que la informació pogués afectar la intimitat de les persones, deliberacions de govern, secrets industrials i comercial i altres.

Ara, amb l'administració electrònica (e-administració) incorporada de ple en algunes administracions el canvi normatiu és constant. La necessitat mateixa de regular un mon nou, amb canvis permanents, fa que sorgeixin moltes normes que d'una forma o altra afecten els arxius i/o documents i que els gestors de documents hem de considerar en el moment que dissenyem i/o implantem un SGDE (sistema de gestió de la documentació electrònica), per tal que hi hagi seguretat jurídica i es prevegi la preservació del document i de la informació per al futur. Els arxivers / gestors de documents estem evolucionant, redissenyant el nostre rol dins de les organitzacions i, en part, les nostres funcions. [1]

---

1. Enllaç a la pàgina web del Portal d'Administració electrònica on es recullen les lleis i normes bàsiques en administració electrònica, PAe - Lleis i normativa bàsiques en administració electrònica: http://administracionelectronica.gob.es

L'e-administració

La irrupció de les TIC a l'Administració està generant una revolució. Segur que estem davant d'un dels canvis més importants tant en les relacions entre els ciutadans amb les administracions, com entre les relacions interadministratives.

Els avantatges de l'e-administració són molt clars:

- Permeten interactuar amb les administracions 24 hores al dia qualsevol dia de l'any.
- No és necessari acudir a l'oficina presencial per a realitzar les gestions. Aquestes es poden fer des de casa o des de qualsevol altre lloc amb connexió.
- Es pot presentar una única vegada un document a qualsevol de les administracions i que siguin aquestes les que el consultin entre elles, sense que sigui el ciutadà que l'ha d'aportat cada cop que faci una gestió.

Reptes per a l'Administració:

- S'ha d'adaptar l'Administració a les múltiples tecnologies existents a l'actualitat (ordinadors, *tablets*, mòbils, TV, etc.)
- S'han de revisar els tràmits que es posen a disposició de la ciutadania i fer-los accessibles des de qualsevol canal, sense perdre de vista que l'accessibilitat ha de ser universal.
- Els usuaris dels documents ja no són tan passius, demanden un accés instantani als seus tràmits.
- L'accés a la documentació/informació, durant anys i panys dificultada, ara ha de ser ràpida i accessible des de qualsevol dispositiu que ho permeti, prèvia identificació. A més, noves lleis com les de transparència, obliguen que gran part de la informació ja no sigui sol·licitada i que no s'hagi de passar un control previ sobre qui té un interès a consultar-la i per a què, sinó que obliga les administracions, per a un millor govern, a oferir-la per endavant amb un accés fàcil a través dels seus portals: seu electrònica, catàleg de dades obertes, etc.

Tots aquests canvis impliquen una nova forma de treballar, tant per als treballadors de les administracions com per a la ciutadania. I, pels arxivers / gestors de documents, doncs no hi ha una sola preocupació, són moltes i diverses. Podem garantir que els documents són autèntics i vàlids? Hi ha un

control amb relació a l'accés al documents? Podrem garantir la seva preservació en el futur? D'aquí, posem, uns dos-cents anys, existirà un patrimoni documental que permeti a les generacions futures conèixer la seva història? Recordem que tots els tràmits administratius se sustenten en documents i que aquests són la prova en qualsevol contenciós tant per a la mateixa Administració com per al ciutadà.

Reptes davant el «nou» document electrònic

D'entrada el tractament és igual: els documents són el suport (indistintament que aquest sigui paper o electrònic) i la informació va fixada en aquest. Em remeto a la normativa on el concepte de document el trobem a l'article 19 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català:

> 1. Als efectes d'aquesta Llei, s'entén per document tota expressió en llenguatge oral, escrit, d'imatges o de sons, natural o codificat, recollida en qualsevol mena de suport material, i qualsevol altra expressió gràfica que constitueixi un testimoni de les funcions i les activitats socials de l'home i dels grups humans, amb exclusió de les obres d'investigació o de creació.

Ara bé, el document electrònic, per les seves particularitats, requereix d'una visió que s'allunya de la tradicional. Els documents amb el suport que coneixíem es poden llegir per l'ull humà i per interpretar la informació només cal conèixer els caràcters que recull. Per tant, la principal preocupació nostra, com a professionals és que perduri el suport. Però amb el suport electrònic tot canvia: per accedir a la informació es necessita un maquinari i un programari. Fins no fa gaires anys el document electrònic solament era un suport a l'Administració, els documents no tenien valor jurídic. Avui dia sí, sempre que se'n garanteixi l'autenticitat (la seguretat que l'autor és qui diu ser) i la integritat (que es pugui assegurar que no ha estat alterat ni manipulat). A banda, s'ha de garantir la confidencialitat (que el documents solament siguin visibles per qui hi estigui autoritzat). A més a més, per tenir validesa legal ha d'anar signat electrònicament amb un signatura reconeguda que tindria la seva equivalència en la signatura manuscrita al paper.

La Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions publiques (LPACAP) estableix les característiques que per a ser vàlid un document administratiu ha de tenir:

Article 26. Emissió de documents per part de les administracions públiques.

1. S'entén per documents públics administratius els emesos vàlidament pels òrgans de les administracions públiques. Les administracions públiques han d'emetre els documents administratius per escrit, a través de mitjans electrònics, llevat que la seva naturalesa exigeixi una altra forma més adequada d'expressió i constància.

2. Per ser considerats vàlids, els documents electrònics administratius han de:

a) Contenir informació de qualsevol naturalesa arxivada en un suport electrònic segons un format determinat susceptible d'identificació i tractament diferenciat.

b) Disposar de les dades d'identificació que en permetin la individualització, sense perjudici de la seva possible incorporació a un expedient electrònic.

c) Incorporar una referència temporal del moment en què s'han emès.

d) Incorporar les metadades mínimes exigides.

e) Incorporar les signatures electròniques que corresponguin d'acord amb el que preveu la normativa aplicable.

Es consideren vàlids els documents electrònics que compleixin aquests requisits i siguin traslladats a un tercer a través de mitjans electrònics.

«Noves paraules» és igual a «nous reptes»? Hem de considerar que el document electrònic, per les seves característiques molt específiques, necessita d'un tractament diferent dels altres suports tradicionals. Expedients híbrids, formats, interoperabilitat, aplicacions, metadades, canvis de suport, migracions, signatura electrònica (reconeguda, avançada, biomètrica), idCAT, codis PIN, esquemes de seguretat, esquemes XLM, digitalització, reutilització, dades, *big data*, píxels, punts de resolució, integracions, servidors, vectorials, *Cloud*, neutralitat tecnològica, automatització, e-notum, e-factura, BPM, funció *hash*, registre electrònic, segell de temps, CSV, SIG, SET, LDAP, OAIS, ENI, METS, PREMIS, núvol digital, SIR, etc.

Els gestors documentals hem incorporat un vocabulari nou que hem de dominar i que poc té a veure amb el que coneixíem. Hem incorporat aquest llenguatge a la professió. Unes noves funcions i nous requeriments que hem de tenir en compte a l'hora d'afrontar l'e-administració. Al mateix temps, un dels que més ens impacta, és el nou concepte d'arxiu electrònic. Arribem a la Llei 39/2015, del procediment administratiu comú. Aquesta llei és la primera que ens parla obertament de la necessitat de l'arxiu electrònic

únic, que serà concebut com un repositori únic dels documents i els expedients resultants de procediments finalitzats:

> Article 46. Arxiu electrònic de documents
>
> 1. Tots els documents utilitzats en les actuacions administratives s'han d'emmagatzemar per mitjans electrònics, excepte quan no sigui possible.
>
> 2. Els documents electrònics que continguin actes administratius que afectin drets o interessos dels particulars s'han de conservar en suports d'aquesta naturalesa, ja sigui en el mateix format a partir del qual es va originar el document o en un altre qualsevol que asseguri la identitat i integritat de la informació necessària per reproduir-lo. S'ha d'assegurar en tot cas la possibilitat de traslladar les dades a altres formats i suports que garanteixin l'accés des de diferents aplicacions.
>
> 3. Els mitjans o suports en què s'emmagatzemin documents han d'incloure mesures de seguretat, d'acord amb el que preveu l'Esquema Nacional de Seguretat, que garanteixin la integritat, autenticitat, confidencialitat, qualitat, protecció i conservació dels documents emmagatzemats. En particular, han d'assegurar la identificació dels usuaris i el control d'accessos, el compliment de les garanties que preveu la legislació de protecció de dades, així com la recuperació i conservació a llarg termini dels documents electrònics produïts per les administracions públiques que ho requereixin així, d'acord amb les especificacions sobre el cicle de vida dels serveis i sistemes utilitzats.

Tenim al davant un nou concepte d'arxiu, força allunyat del tradicional, entès aquest com a un dipòsit físic on es conserva la documentació. Ara tenim al davant el repte de crear, generar i mantenir un arxiu electrònic únic amb uns objectes digitals que no toquem. Un arxiu que no ha de ser solament un repositori (sistema informàtic on s'emmagatzema la informació d'una organització amb la finalitat que els seus membres la puguin compartir), sinó que ha d'anar relacionat amb un SGDE que controli –des de la creació, la gestió, l'administració i la preservació de les dades– la informació i els documents produïts en format digital per part d'una administració pública. Per nosaltres, aquests «nou arxiu» ve a ser complementari i equivalent als arxius convencionals. Voldria remarcar que són complementaris, no substituiran l'arxiu físic que coneixem. Per tant, conviuran els dos, cadascun amb les seves funcions.

Com afrontem el repte a l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Tarragona

L'Arxiu Administratiu i Gestió Documental (AAGD) és la secció de l'arxiu municipal que estableix i controla l'aplicació de les normes reguladores de classificació, ordenació, tractament i transferència dels documents administratius generats i rebuts per l'Ajuntament de Tarragona, tant en suport paper com electrònic. Per tant, en la definició ja trobem que té l'obligació de classificar, tractar, rebre la documentació i conservar-la per al futur, indistintament del suport.

Entrat el segle XXI, l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Tarragona va fer el salt i ja va participar en la millora de la gestió administrativa incorporant instruments tècnics que en facilitaven la gestió en suport paper: com el quadre de classificació, la codificació dels arxius de gestió, la implantació d'un calendari de conservació/eliminació, incorporant una aplicació per a gestionar les transferències i els préstecs de documentació, etc. Ara, el desafiament de l'e-administració ha demandat un nou pas endavant que ha comportat la seva participació en grups de treball interdisciplinaris, compartint el coneixement amb altres àrees de l'ajuntament. Com hem vist anteriorment, els reptes i la complexitat són grans i no es poden afrontar des d'una sola perspectiva. És comú, en la major part d'administracions, com s'ha fet a l'ajuntament, crear equips de treball on hi hagi representació de l'àrea jurídica, de l'àrea tecnològica i de l'àrea de gestió documental.

L'any 2016, es va constituir la Comissió d'e-administració que treballa per abordar la transformació digital de l'organització. Des d'aquesta mateixa comissió s'estableix el full de ruta i les tasques de seguiment i control del projecte de canvi. Es va definir l'administració electrònica com el model d'administració pública basada en l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), i que combinés els canvis organitzatius i jurídics necessaris per millorar l'eficiència interna, les relacions interadministratives i les relacions de l'Administració amb les persones, les empreses i les organitzacions.

Per tant, mitjançant la comissió es treballa per abordar la transformació digital de l'organització amb l'establiment de:

- Principis que han de servir per alinear qualsevol activitat relacionada amb la transformació digital en general i l'adaptació a la LPACAP en particular.

- Un conjunt de línies d'acció a desenvolupar per part de la corporació per donar compliment a allò que obliguen la Llei 39/2015 i la Llei 40/2015.
- Un model de referència d'implantació de la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, pel què fa als expedients electrònics dins el procediment administratiu comú.

Quadre on es reflecteixen alguns dels components que s'han treballat per a la transformació digital

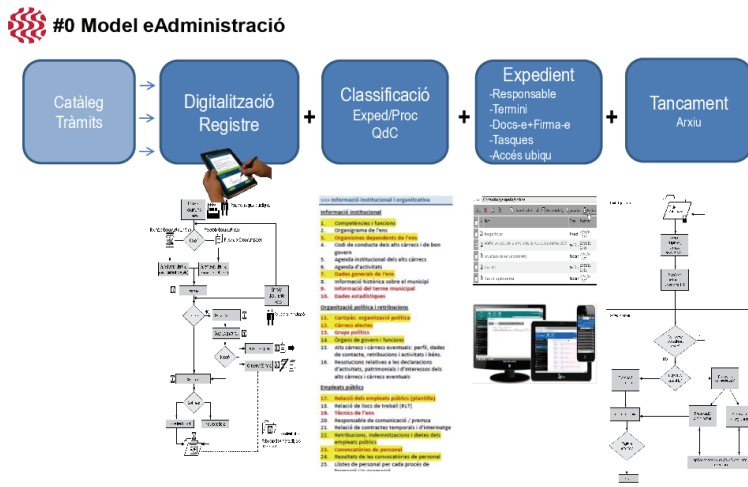

Part d'aquest treball va quedar reflectit amb èxit a principis de l'any 2019 en el moment que l'Ajuntament va passar a ser definitivament una administració «quasi» sense papers. Des del gener d'aquest any, tota la documentació que entra al Registre és digital. Bé perquè les entitats jurídiques, en compliment de la legislació ja ho han enviat a través del registre electrònic, bé perquè es digitalitza el paper que les persones físiques presenten i solament s'incorpora al sistema el document electrònic amb tota la validesa jurídica.

Durant aquest procés de transformació l'arxiu ha participat dissenyant, incorporant i mantenint diversos instruments tècnics propis d'un SDGE.

- El quadre de classificació: és l'instrument de descripció que identifica i codifica les funcions i les activitats que generen documents administratius. Permet codificar els expedients des del moment de la seva creació anticipant el cicle de vida dels documents.
- El calendari de conservació i eliminació: és l'eina que, d'acord amb la normativa, permet fixar les regles de conservació, estableix els

terminis de retenció dels documents en les successives fases del cicle vital i la seva disposició final.

- El calendari d'accés: és l'eina que, d'acord amb la normativa, identifica el nivell d'accés als expedients (lliure, restringit, confidencial).

QUADRE DE CLASSIFICACIÓ – CALENDARI DE CONSERVACIÓ

CODI DE GESTIÓ DOCUMENTAL	Grup FIRMADOC	CODI DE CLASSIFICACIÓ	DESCRIPCIÓ	ARXIUS DE GESTIÓ	CALENDARI DE CONSERVACIÓ TAAD	RESOLUCIÓ
G100		**01.**	**ACCIÓ I ÒRGANS DE GOVERN**			
G101		01.01.	DEMARCACIÓ TERRITORIAL			
G102		01.01.01.	TERME MUNICIPAL		CONSERVACIÓ PERMANENT - **CODI 056**	Codi 056 – Partó i atermenament de béns
	G100.2	**01.02.**	**ÒRGANS SUPERIORS DE GOVERN**	03.01. ASSESSORIA JURÍDICA FISCAL		
G104		01.02.01.	CONSELL PLENARI, EXPEDIENTS	02.33. ORDENACIÓ ADMINISTRATIVA - ACTES	3 MESOS - **CODI 448**	Codi 448 – Destrucció total un cop efectuada la transcripció en el llibre d'Actes del Ple, sempre que hagin transcorregut 3 mesos de la data de convocatòria.
G105		01.02.01.01.	LLIBRE D'ACTES DEL CONSELL PLENARI	02.33. ORDENACIÓ ADMINISTRATIVA - ACTES	CONSERVACIÓ PERMANENT - **CODI 061**	Codi 061 – Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament
G129		01.02.01.02.	ACTES DEL CONSELL PLENARI	02.33. ORDENACIÓ ADMINISTRATIVA - ACTES	DESTRUCCIÓ TOTAL QUAN HAGIN ESTAT TRASCRITES - **CODI 062**	Codi 062 – Destrucció quan les actes aprovades hagin estat transcrites.
G106		01.02.01.03.	ORDENANCES MUNICIPALS	02.37. RELACIONS AMB EMPRESES MUNICIPALS		
G107		01.02.01.04.	ORDENANCES FISCALS	03.01. ASSESSORIA JURÍDICA FISCAL | 04.00. TRESORERIA		
G107.1		01.02.01.04.01.	ORDENANÇA PREUS PÚBLICS	03.01. ASSESSORIA JURÍDICA FISCAL | 05.05. IMET	6 ANYS - **CODI 896**	Codi 896 - Taxes i preus públics. Destrucció total als sis anys de la remissió del Compte General de la Sindicatura de Comptes.
G108		01.02.01.05.	REGLAMENTS	05.05. IMET | 02.31. PATRIMONI HISTORIC | 02.37. RELACIONS AMB EMPRESES MUNICIPALS		
G109		01.02.01.06.	REGISTRE D'INTERESSOS	02.33. ORDENACIÓ ADMINISTRATIVA - ACTES		
G110		01.02.02.	JUNTA DE GOVERN LOCAL	02.33. ORDENACIÓ ADMINISTRATIVA - ACTES		
G130		01.02.02.01.	LLIBRE D'ACTES DE LA JUNTA DE GOVERN LOCAL	02.33. ORDENACIÓ ADMINISTRATIVA - ACTES	CONSERVACIÓ PERMANENT - **CODI 058**	Codi 058 – Llibre d'actes de la Comissió de govern

- Els codis dels departaments de l'ajuntament, amb la seva equivalència en AG (arxius de gestió). Permeten identificar on s'ha generat/rebut el document i quins usuaris hi estan associats per tal d'accedir-hi.
- L'esquema de metadades: les metadades de gestió de documents serveixen per identificar, autenticar i contextualitzar documents. Mentre que un esquema de metadades defineix la incorporació i gestió de les metadades dels documents electrònics al llarg del seu cicle de vida.

Annex III. TAULA RESUM DE LES METADADES DE DOCUMENTS DINS D'UN EXPEDIENT

Idmet	Element de metadada	Descripció de la metadada	OB/OP	M/A	Rep	Tipus	Esquema de valors
0. metadades mínimes NTI							
0.1	**Versió NTI**	Identificador normalitzat de la versió de la Norma tècnica de Interoperabilitat de Document electrònic	OB	A	1	URI	Per Document simple: http://administracionelectronica.gob.es/ENI/XSD/v1.0/documento-e
0.2	**Identificador**	Esquema utilitzat per crear la seqüència de caràcters que identifica la entitat.	OB	A	1	Text	ES_<òrgan>_<AAAA>_<ID-específic>
0.3	**Òrgan**	Identificador normalitzat de la administració generadora del document	OB	A	1	Text	Codi alfanumèric únic per a cada òrgan/ oficina extret del Directori comú gestionat per MPTAP. DIR3- Ajuntament de Tarragona: L01431482
0.8	**Data de captura**	Data en què s'agrega un document a l'expedient electrònic	OB	A	1	Data	Format: AAAA-MM-DD T HH:MM:SS <ISO 8601>
0.9	**Origen**	Indica si el contingut del document va ser creat per un ciutadà o per una administració	OB	M	1	Taula codificada	0= ciutadà 1= Administració
0.10	**Estat d'elaboració**	Indica l'estat de la situació d'elaboració del document, és a dir, original o diferents tipus identificats de còpia. Si es còpia, aquesta metadada indica també si s'ha realitzat una digitalització o conversió del format en el procés de generació.	OB	M	1	Taula codificada	EE01 – Original EE02 - Copia electrònica autèntica amb canvi de format EE03 - Còpia electrònica autèntica de document de paper EE04 - Còpia electrònica parcial autèntica Altres
0.11	**Nom de Format**	Indica les eines i recursos informàtics que s'han fet servir per crear els documents electrònics i que determinen la disposició lògica de les dades Indica la forma de codificar la informació per tal d'emmagatzemar-la. El format varia en funció del tipus d'informació i pot estar associat a una o més extensions d'arxiu que el defineixen.	OB	A	1	Text	Segons NTI . Utilitzar el *Catálogo de estándares*
0.12	**Tipus de document**	Indica la Tipologia documental	OB	M	1	Taula codificada	Codi de Tipologia Documental TD01 Resolució TD02 Acord TD03 Contracte TD04 Conveni TD05 Declaració TD06 Comunicació TD07 Notificació TD08 publicació TD09 Acusament de rebuda TD10 Acte TD11 Certificat TD12 Diligència TD13 Informe TD14 Sol·licitud TD15 Denúncia TD16 Al·legació

- Catàleg de tipologies documentals: és l'instrument que conté els documents que intervenen en els processos. El catàleg conté per a cada document la següent informació: codi del document, tipus de document, definició del document. Aquesta codificació permet que el document sigui interoperable entre les administracions.

Codi AJUNTAMENT	Tipus de document	Tipus NTI	Definició
TD18-017	**Acceptació**	Comunicació ciutadà	Document mitjançant el qual una persona física o jurídica deixa constància que accepta la proposta de resolució de la seva sol·licitud a una subvenció, una beca o un ajut.
TD10-010	**Acta**	Acta	Document formal perquè quedi constància d'un fet, un acte administratiu, una deliberació, una obligació, uns acords. Les actes més habituals són les que recullen les debats i acords dels òrgans col·legiats: tradicionalment solen són documents simples que s'apleguen en la unitat documents composta: llibre d'actes. L'acta és la relació oficial escrita d allò tractat o acordat.
TD10-011	**Acta de compareixença**	Acta	
TD99-051	**Acta d'arqueig**	Documents financers, comptables i tributaris	
TD10-018	**Acta de comprovació d'obres**	Acta	Document pel qual es fa constar que l'obra finalitzada s'ha executat d'acord amb el projecte aprovat o amb l'autorització atorgada a un tercer per a realitzar-la i s'ajusta a allò establert pel plec de clàusules administratives. L'aprovació de l'acta de comprovació d'obres comporta l'autorització per a la seva obertura a l'ús públic, l'inici del termini de garantia de l'obra executada per part de tercers i l'inici de la fase d'explotació de l'obra.
TD10-012	**Acta de recepció**	Acta	
TD99-101	**Acta de replanteig**	Documents d'obres	Document d'inici d'obra que reprodueix fidelment al terreny les dimensions i formes indicades en els plànols que integren la documentació tècnica d'una obra.
TD10-013	**Acta d'inspecció**	Acta	
TD10-014	**Acta de liquidació**	Acta	
TD02-010	**Acord**	Acord	Resolució presa per una assemblea deliberant, una junta, un tribunal o qualsevol altre òrgan col·legiat.
TD02-012	**Acord del Ple**	Acord	Resolució presa pel Ple que pot afectar a la pròpia organització, a empreses o a persones.
TD09 -010	**Acusament de rebuda**		Justificant de recepció de un document o una tramesa, que ha de signar la part receptora per deixar constància que l'ha rebut.
TD99-254	**Addenda**	Documents de condicions	Document addicional a un contracte, a un conveni, a pressupostos, etc. mitjançant el qual les parts poden modificar, ampliar o concretar els termes de les obligacions contretes, sense necessitat d'elaborar-ne un de nou. És a dir, un document mitjançant el qual una persona, organisme o empresa pot adherir-se al contracte o conveni del qual en deriva.

- Protocol per a la digitalització segura: estableix els requisits exigibles als projectes de digitalització segura que es duguin a terme amb la finalitat d'assegurar l'autenticitat, la integritat i la preservació dels documents digitalitzats, d'impulsar la implantació de l'Administració electrònica i d'eliminar els documents en suport paper d'acord amb el procediment establert. Així mateix, es defineix un protocol per a digitalitzar la documentació per si és vol obtenir una còpia simple del documents per facilitar l'accés o difusió dels continguts (digitalització de fons històrics).

Aquests instruments i altres treballs com la revisió dels procediments i tràmits administratius, l'adequació als nous programaris, la migració de la informació, la incorporació d'un mòdul d'arxiu definitiu, etcètera, ens han de permetre afrontar amb certes garanties el repte. No obstant això, tenim per davant un llarg camí i molts desafiaments per garantir no solament una millor gestió administrativa, sinó la preservació del patrimoni documental per al futur.[2]

JOAQUIM NOLLA AGUILÀ
Cap de l'Arxiu Administratiu i Gestió Documental
de l'Ajuntament de Tarragona

2. Enllaç al web de l'Arxiu Administratiu i Gestió Documental (AAGD) - Ajuntament de Tarragona: https://www.tarragona.cat/patrimoni/fons-documentals/arxiu-municipal-tarragona/presentacio/seccions/arxiu-administratiu

RESSENYA

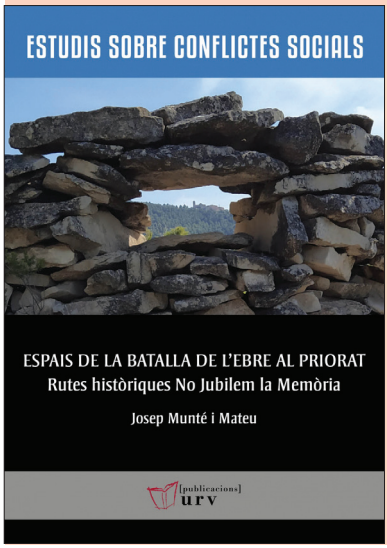

Josep Munté i Mateu

ESPAIS DE LA BATALLA DE L'EBRE AL PRIORAT

Rutes històriques

No Jubilem la Memòria

Publicacions URV, Tarragona, 2020, 268 p.

Una documentadíssima guia de l'historiador Josep Munté sobre la Batalla de l'Ebre al Priorat

Tot i que el Priorat no va ser primera línia de foc en la Batalla de l'Ebre, els pobles de la comarca van patir de molt a prop les conseqüències dels combats que s'hi van desenvolupar. Al llarg de pràcticament dos mesos, de juliol a novembre de 1938, la comarca es van convertir en la rereguarda d'una batalla que va ser la més gran de les que hi va haver al llarg de la Guerra Civil del 1936 al 1939. Així, moltes de les localitats prioratines acolliren brigadistes internacionals i actes de propaganda, van veure com s'hi construïen instal·lacions bèl·liques com espais per a canons i observatoris dels combats, patiren bombardejos, reconvertiren molts dels seus edificis en espais destinats a preparar la batalla, s'hi construïren campaments més o menys estables i s'instal·laren hospitals de diverses tipologies al llarg de la geografia.

Jo soc del Priorat i de tot això, quan jo era petit, ni se'n parlava ni se'n sabia gairebé res, és a dir que la gent de la comarca majoritàriament no en parlava, de la Guerra, i els historiadors no ho investigaven perquè aquesta comarca no era motiu d'estudi de pràcticament res; s'hi subsistia i encara gràcies. Jo mateix, que fins als divuit anys vaig viure a Marçà, havia conegut dades sobre la Guerra dels anys 30 només a partir dels llibres d'història i

sempre a partir de generalitzacions que obviaven l'indret on vivia. I això tenint en compte que la meva família va quedar completament desmuntada pel conflicte, el meu avi morí a la Catalunya del Nord exiliat i el germà de la meva iaia fou assassinat pels nazis també a l'exili.

L'any 2003, però, tot va canviar. Aquell any, es creà l'Associació No Jubilem la Memòria, una entitat bàsica per arribar fins aquesta actualitat en què podem afirmar que sabem moltíssimes coses sobre aquest passat i han aconseguit, ells i altra gent, fer parlar aquell silenci i esborrar el desconeixement majoritari sobre una part important del nostre passat comarcal. No conec a fons com va anar el procés de creació i desenvolupament de l'entitat, però sí que sé que historiadors com la Rachel Ritchie, el Miquel Perelló, el Josep Munté i l'Albert Sabaté, al costat de periodistes com el Toni Orensanz, es miraren el passat comarcal desacomplexadament i investigaren molts fets que fins aleshores havien romàs silenciats per diversos motius, però sobretot perquè de la Guerra Civil i del franquisme no se'n parlava. La seva feina, en aquests darrers anys, pel que fa a les investigacions, publicacions, xerrades i actes diversos ha estat impressionant, sense cap mena de dubte, i cal reconèixer-la i agrair-la públicament.

Ara, però, vull parlar de l'obra d'un dels membres d'aquesta associació amb relació, precisament, al seu objecte d'estudi. Es tracta de Josep Munté Mateu, historiador del Masroig i autor del llibre *La batalla dels ponts. L'altra Batalla de l'Ebre*, un extens volum publicat el 2015 que tracta precisament de com es construïren i defensaren els ponts que calia fer a l'Ebre per tirar la batalla endavant. La feinada de l'autor a l'hora de confegir aquesta obra i farcir-la d'una quantitat de dades impressionant va fer possible que un tema que a priori em semblava poc interessant esdevingués, durant la seva lectura i mentre feia el recorregut vidual per les moltes fotografies que incloïa, d'un interès notable. Sense cap mena de dubte, la característica central de l'obra és la seva acurada i àmplia documentació, però també la voluntat de l'autor de fer pública la seva investigació en un llibre autoeditat per ell mateix.

Ara, el Josep ho ha tornat a fer en un format molt més accessible, molt més fàcil per al lector general i, fins i tot, per al turista cultural, un *rara avis* que, tot i que coneixem poc, existeix.

Josep Munté ha escrit *Espais de la Batalla de l'Ebre al Priorat. Rutes històriques No Jubilem la Memòria*, editat per Publicacions URV, un llibre que, tal com el seu nom indica, és una guia en què cada un dels pobles del Priorat té un espai amb dades concretes referents a indrets locals o del terme muni-

cipal on encara podem trobar-hi vestigis, rastres o records de la Batalla de l'Ebre, de les feines que es feien a la seva rereguarda, o bé on es van trobar instal·lacions importants i destacades del conflicte, així com elements i monuments commemoratius.

Per entendre com funciona l'obra, hem de pensar en una ordenació per pobles de tipus ortogràfic. Dins de cada un dels vint-i-tres pobles, hi trobem una sèrie de fitxes dedicades, cada una, a un element en concret. Cada fitxa inclou una o més fotografies de l'element a què està dedicada, amb el seu nom, la situació i l'accés que hi porta, la seva conservació i una breu informació històrica. A més, al llibre, cada un dels espais està geolocalitzat i, si en volem saber més, hi ha un apartat anomenat «Altres documents» amb la bibliografia a partir de la qual en podem ampliar el coneixement o les dades que fins ara hi ha.

El llibre, doncs, és un llibre d'història alhora que una guia de llocs i d'indrets construïda al voltant de l'espai comarcal del Priorat, poble a poble, amb un rigor fora de qualsevol dubte i amb una lucidesa important a l'hora de parlar d'un moment històric i d'uns termes que el mateix Josep, i altres, ha visitat com a guia de persones interessades en el tema. Per tal de poder tirar l'obra endavant, l'historiador masrojà va rebre la beca Rachel Ritchie, creada pòstumament en reconeixement de la feina feta per la historiadora anglesa al voltant de la memòria històrica a la comarca des de la creació, el 2003, de No Jubilem la Memòria.

JORDI MARTÍ FONT

FUNDACIÓ
PRIVADA
MÚTUA
CATALANA

CEHSGO

Llegeix la revista Kesse des d'on vulguis,

els números anteriors i altres publicacions del Cercle, connectant-te a:

www.guillemoliver.com